

ראש הישיבה הגאון החסיד רבי נחום רוטשטיין שליט"א

מאמר ישוב ארץ ישראל

א

קדושת ארץ ישראל ומעלתה שהיא נחלת ה' ומקום השכינה

תנן במשנה (כלים פ"א מ"ו) ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, ומה היא קדושתה שמביאים ממנה העומר והביכורים ושתי הלחם מה שאין מביאים כן מכל הארצות, ובגמ' סוטה (יז.) דרש רבי שמלאי מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לא"י וכי לאכול מפריה הוא צריך או לשבוע מטובה הוא צריך אלא כך אמר משה הרבה מצוות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי, א"ל הקב"ה כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר מעלה אני עליך כאילו עשיתם וכו'. משמע שקדושת ארץ ישראל יותר מכל הארצות הוא מחמת המצוות התלויות בארץ.

אולם במדרש תנחומא (פ' ראה) משמע דאר"י מיוחדת בקדושתה מצד עצמה, ומה הטעם חמד משרע"ה ליכנס לאר"י, דאי' שם: חביבה ארץ ישראל שבחר בה הקב"ה וכו' אמר הקב"ה יבואו ישראל שבאו לחלקי וינחלו את הארץ שבאה לחלקי וכו' ארץ שחמדוה אבות העולם, אברהם נתאוה לה וכו' יצחק נתאוה לה וכו' יעקב נתאוה לה וכו' אף משה נתאוה לה שנא' ואתחנן אל ה' וגו' אעברה נא ואראה וגו' ואף דוד נתאוה לה שנא' בחרתי הסתופף בבית ה' וכו', הרי שמיוחדת בקדושתה משום שהיא בית ה', ומה הטעם חמדוה האבות הק' ומשרע"ה ודהמע"ה, וכן משמע במדרש (נמלכ"ר פ"ז ח) דאי' שם: ארץ כנען מקודשת מעבר הירדן שכשרה לבית השכינה וכו', ובדרשות הר"ן (דמס"ס כ' דאר"י) היא מקום השכינה כאשר נגלה ליעקב אע"ה במראה הסולם (וראה בפספזר ופס"ח), ואפשר שמהאי טעמא אמרו במו"ק (כט.) ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה אלא שכבל גרמה ליה מתיב וכו' היה היה דבר ה' וכו' שהיה כבר וכו' וברש"י שהיה כבר בארץ ישראל ששרתה עליו רוח הקודש, וכן נראה ברש"י על הכ' (וינס"ג) לברוח תרשישה שאין השכינה שורה בחו"ל, ובמד' שוח"ט (ספסלס קס) אתה מבקש לראות השכינה בעוה"ז עסוק בתורה באר"י, הרי שקדושת ארץ ישראל ומעלתה על שאר הארצות אינו רק במצוות התלויות בארץ, אלא בהיותה פלטרין של מלך מקום השכינה, ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד.

ובתנחומא (פ' במדבר יז) א"י: ברא ארצות וברר אחת מהן זו ארץ ישראל שנאמר ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד, וכך קרא אותה ארצי וכו', ברא ע' אומות וברר לו אחת מהן שנאמר כך בחר ה' להיות לו לעם סגולה גוי כשר ואתה כשר ובך בחר ה' ולמה בחר בהן לפי שאהב אותם שנאמר אהבם נדבה וכתוב כי מאהבת ה' אתכם וגו', ואמרו שם (פ' ראה ח): אתה מוצא כשברא העולם חלק הארצות לשרי האומות ובחר בארץ ישראל מגין שכן משה אמר בהנחל עליון גוים וגו' ובחר לחלקו ישראל שנאמר כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו אמר הקב"ה יבואו ישראל שבאו לחלקי וינחלו את הארץ שבאה לחלקי וכו', [ובמדרש (נמלכ"ר כג ז) א"ל הקב"ה למשה הן הארץ חביבה עלי שנאמר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד וישראל חביבין עלי שנאמר כי מאהבת ה' אתכם אמר הקב"ה אני אכניס את ישראל שהן חביבין עלי לארץ שחביבה עלי שנאמר כי אתם באים אל ארץ כנען], וכן אי' בזוה"ק פ' וירא (קח:) דקוב"ה פליג כל עמין

וארעאן לממנן ושליוחן, וארעא דישראל לא שליט בה מלאכא ולא ממנא אחרא אלא קוב"ה בלחודו, ובגין כך אעיל לעמיה ישראל דלא שליט בהו ממנא אחרא לארעא דישראל דלא שליט בה אחרא, וכ"ה בווה"ק פ' נח (סא.).

ובזה ניתן לנו להתבונן קצת בדברי הזוה"ק פ' יתרו (עט:): על הנאמר הגדתי היום לה' אלקיך, לה' אלקינו מבעי ליה, אלא הכי תנינן כל הדר באר"י דומה כמי שיש לו אלוך, וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוך, מ"ט משום דזרעא קדישא לארעא קדישא סלקא ושכינתא באתרה יתבא והאי בהאי תליא, ומשה לא קאמר אלקיך אלא לאינן דהוּו זמינן למיעאל לארעא קדישא ולקבלא אפי שכינתא ומה דלא אמר אלקינו משום דהא משה לא זכה למיעאל לארעא, - הדברים מבהילים ממש, משה רעיא מהימנא אשר התורה מעידה עליו לא כן עבדי משה וכו' פה אל פה אדבר בו וכו', הוא מנוע מלכלול את עצמו עם דור באי הארץ ולומר אלקינו, כי הם זמינן להכנס לאר"י ולקבל פני השכינה ולא הוא, ואולי ע"ד דא"י בווה"ק (ח"צ רלב, ח"ג ס.) גדול ה' ומהולל מאד וכו' במה איהו גדול בעיר אלקינו הר קדשו, בחי' הגדול הזה הוא אשר מתגלה רק באר"י ולא בחו"ל, ולכאורה זהו גם הפי' בגמ' ערכין (ל:): דבעי רחמי על יצר דעכו"ם ובטליה ואגין זכותא עלייהו וכו' בשלמא משה לא בעא רחמי דלא הוה זכותא דא"י אלא יהושע דהו"ל זכותא דא"י אמאי לא ליבעי רחמי וכו', הרי שעל אף גדלותו של משרע"ה בכל זאת מאחר ולא היה לו זכותא דאר"י לא היה לו הכח לבטל יצריה דע"ז, שהרי מזה הטעם לא היה טענה על משה דלא בעא רחמי, ועל כרחך שבחי' התגלות אלקות שבאר"י, שבגיניה אמר משה לבני ישראל הנכנסין לאר"י, אלקיך, כנ"ל מהזוה"ק, בבחינה זו יש הכח לבקש לבטל יצרא דע"ז, שהתגלות אלקות והשראת השכינה הם ההיפך מע"ז ויש הכח לבטל יצרא דע"ז, ונאפשר דזה הטעם שלא הועילו להפריד בין יצרא דעבירה לבין מה שנצרך לקיום העולם, כי בעבירה כתיב ושב מאחריך, וממילא אין זכות בחי' אר"י להגן, להג"ל שזכות אר"י להגן הוא בהתגלות אלקות כנ"ל.

ב' עניני קדושה יש באר"י, קדושת שכינה וקדושת מצוות

הרי מבואר ומפורש בכל הנ"ל שמעלת ארץ ישראל וקדושתה אינם רק בקיום מצוות התלויות בארץ, אלא שמצד עצמה שהיא מיוחדת להקב"ה חל בה הקדושה, וכמו שישאל קדושים בבחי' נפש כן ארץ ישראל קדושה בבחי' עולם, ונכמו"כ בבחי' שנה כמ"ש שם בתנחומא "ברא הקב"ה ימים וברר לו אחד מהם שנא' ימים יצרו ולו אחד בהם איהו הוא א"ר לוי זה יום שבת, ברא שנים ולו אחד מהם שנאמר ושבתה הארץ שבת לה', הרי לן שבכל א' משלושת הבחינות עולם שנה נפש ביור לו הקב"ה אחד לחלקו, וק' מהמשנה בכלים (פ"א מ"ו) שמשמע דארץ ישראל מקודשת מכל הארצות מחמת המצוות התלויות בארץ, ובגמ' סוטה (יד.) משמע שמשמע זה נתאווה משה רבינו ליכנס לא"י כדי שיתקיימו מצוות התלויות בארץ על ידו.

ולכאורה היה אפשר לומר שדא ודא אחת היא, ומצוות התלויות בארץ נאמרו בגין זאת שהארץ מיוחדת להקב"ה, אך לא כן מבואר ברמב"ם שכ' (בסוף פ"ז מהלכות בית הכנסת) ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבוא, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה והרי הוא אומר והשמותי את מקדשיכם ואמרו חכמים אע"פ ששמומין בקדושתן הן עומדים, אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש ונפטרה מן התורה ומעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה, ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת

עזרא השניה הוא מקודש היום, ואע"פ שנלקח הארץ ממנו עכ"ל, ועי"ש בכסף משנה ובתו"ט במס' עדיות (פ"ח מ"ז), הרי שהקדושה לענין מצוות התלויות בארץ אינה קשורה לקדושה מפני השכינה.

ואפשר הענין כי המצוות התלויות בארץ ענינן ושרשן בהכרתנו כי לה' הארץ ומלואה, ע"ד שכ' בכלי יקר בפ' בהר במצות שמיטה שטעם מצוה זו היא להשריש את ישראל במדת האמונה והבטחון בה', כי חשש הקב"ה פן בבואם אל הארץ יתעסקו בעבודת האדמה על המנהג הטבעי וכאשר כביר מצאה ידם ישכחו את ה' ויסירו בטחונם ממנו ויחשבו כי כחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה ועולם כמנהגו נוהג ויחשבו שהארץ שלהם היא והם הבעלים ואין זולתם, וכ"ה בספר החינוך (מט"ז פד), וכמו"כ במצות מעשרות שהיא להכרה כי לה' הארץ ומלואה וכו' כמ"ש בפסיקתא דרב כהנא (י, ו) אבות הראשונים הפרישו תרומה ומעשרות, אברהם הפריש תרומה גדולה הרימותי ידי אל ה' ואין הרמה אלא תרומה וכו', הרימותי ידי אל ה', שאין כחי ועוצם ידי אלא ידי אל ה', ומאחר וזהו שורש המצוות התלויות בארץ ממילא הדבר תלוי בכיבוש הארץ, שבכיבושו כאשר הארץ נתן לבני אדם אזי מתחייב באלו המצוות שיש בהם הגילוי והכרה שלה' הארץ ומלואה, ע"ד שאמרו ז"ל שלה' הארץ ומלואה וע"י הברכה הארץ נתן לבני אדם, וגם כי בכיבושו יכול לטעות שזה מכחו ומשלו לכן נצטוו באלו המצוות שיש בהם גילוי והכרה שהכל מדלעילא, אבל כשבטל הכיבוש שלא נתן הארץ לבני אדם אינו מן הענין לחייבו באלו המצוות, אף שהארץ נשארה בקדושת השכינה, [אולם ראה בגמ' גיטין (מז).] אמר רבה אעפ"י שאין קנין לעכו"ם בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר שנאמר כי לי הארץ לי קדושת הארץ אבל יש קנין לעכו"ם בארץ ישראל לחפור בה בורות שיחין ומערות שנאמר השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם, ור"א אומר אעפ"י שיש קנין לעכו"ם בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר שנאמר דגנך ולא דגן עכו"ם אבל אין קנין לעכו"ם בארץ ישראל לחפור בה בורות שיחין ומערות שנאמר לה' הארץ וכו'.

וכן מבואר החילוק בשו"ת תשב"ץ (ח"ג סי' ר) שהאריך לחלק בין ב' הענינים שבקדושת הארץ, דשקו"ט שם בחילוק הקדושה בין עבר הירדן לשאר ארץ ישראל, והסיק שאפילו בכיבוש יהושע לא היתה עבר הירדן בקדושת שאר א"י לענין קבורה ולענין שכינה, אלא לענין מצוות התלויות בארץ בלבד, ומשרע"ה מת בחלקו של ראובן ונקבר בחלקו של גד כדתניא בברייתא בספרי ומ"מ נחשב כמי שלא נקבר בא"י כדמשמע בילמדנו במדרש שהשוה משרע"ה לדור המדבר שנקברו בחו"ל ולא זכו להקבר בארץ, ובשו"ת ישועות מלכו (יו"ד סי' סז) הביא ראיה זו מהא דא"י במד' שמשרע"ה נצטער שלא נקבר באר"י, אף שקבורתו בעבר הירדן, הרי שבעבר הירדן לא חל קדושת אר"י, אך דחה זאת שיתכן לומר דקדושת ארץ ישראל וחיוב מצוותיה לא חלו בארצות שבעבר הירדן עד שנכנסו לארץ, ולכן בעת פטירתו וקבורתו של משרע"ה שלא נתקדשו עדיין בקדושת א"י ובמעלת מצוותיה, נצטער על כך, ואף שאח"כ כשבאו לארץ נתקדשו, הלא אמרו (כתובות ק"א). אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו לאחר מיתה, ואף שדחה הראיה מ"מ ההלכה לא זזה ממקומה, ומסקנתו כהתשב"ץ שאין קדושת אר"י בעבר הירדן, ורק לענין חיוב המצוות שוה לאר"י, וכל מעלותיה של ארץ ישראל וסגולותיה לא נאמרו אלא באר"י בלבד, וזהו שאמרו בספרי ההר הטוב הזה והלבנון וכו' ארץ כנען טובה ואין נחלת גד וראובן טובה, שאין עבר הירדן בכלל טובותיה של אר"י, הן מה דכתיב כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו, והן הא דמר הוה מנשק כיפי דעכו ומר מתקן מתקולי ומר מגנדר בעפרא (ס"ג ק"כ), והן מי שלא זכה להבנות בחוצה לארץ וכו' ושכל הדר בא"י עוונותיו נמחלים וכו', ואוירא דא"י מחכים (ב"ב קנ"ה), ושאין הנבואה שורה על הנביאים אלא בא"י, כל אלו לא נאמרו אלא בא"י ולא בעבר הירדן, אמנם חיוב העלאה הוא מפני קדושת מצות וכו' ע"ש.

ונראה שלפ"ז בין נבין את אשר כ' החתם סופר בשו"ת יו"ד (סי' רנ"ג) לפי שי' הראב"ד בפ"ו מה' בית הבחירה לענין קיום המצוות התלויות בארץ או במקדש דהכל בטל בזה"ז בעו"ה, שלאותה

דעה יותר יש חיוב לעלות בזה"ז, לפי מה שכ' התוס' בכתובות (ק:) בשם רבינו חיים דעכשו אינו מצוה לדור בא"י כי יש כמה מצוות התלויות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולין להזהר בהם ולעמוד עליהם, וזה אינו לפי הראב"ד דס"ל שבזה"ז אין חיוב קיום המצוות התלויות בארץ, ומ"מ קדושת בית אלק' יש וזה שער השמים לא בטל ולא יתבטל, וטרם נתקדש הארץ ע"י יהושע ועזרא כבר הקריב שם אדה"ר ונח ונעקד יצחק וחלם יעקב סולם ושוב נעלם עד שהאיר ה' עיניהם בימי דהע"ה וכו' ע"ש, ולהנ"ל מבואר כי החיוב לדירה הוא משום קדושת שכינה וזה לא בטלה, אף שקדושת המצוות בטלה, נוראה בישועות מלכו הנ"ל שכ' לדעת הרמב"ם בכיבוש יהושע אע"פ שקדושת הארץ נתבטלה בגלות הארץ, מ"מ לא נתבטלה אלא בגידולי קרקע, אבל האויר קדוש, וכל דבר שאינו תלוי בגידולי קרקע עדיין קדושתו נוהגת, כי בזה שבאו בה פריצים וחללוהו רק החיצוניות נתחלל לפי שעה, אמנם הפנימיות לא נתחלל וגם החיצוניות לא נתחלל בדבר התלוי בקדושת האויר וכו' ע"ש].

על כן נראה דהא דתנן במשנה בכלים דארץ ישראל מקודשת מכל הארצות מחמת המצוות התלויות בארץ, היינו משום דבעי לאכליל ביה גם את עבר הירדן ובעבר הירדן לית ביה אלא משום מצוות התלויות בארץ כנ"ל.

קוב"ה פליג כל עמין וארעאן לממנן ושליוחן, אבל ישראל וארעא דישאל לא שליט בחו מלאכא ולא ממנא אחרא אלא קוב"ה בלחודו, וזה הענין שתלה חכ' מצות מחיית עמלק בביאת הארץ

והנה בתוספתא (פ"ו פ"ה) שנינו: כל היוצא מארץ ישראל לחוץ לארץ כאילו עובד עבודה זרה, שכך נאמר בדוד כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים, וכי מי אמר לו לדוד לך עבוד אלהים אחרים, אלא לומר לך שכל הדר בחו"ל כאילו עובד ע"ז, וכן הוא אומר אצל יעקב אבינו ושבתי בשלום אל בית אבי ואח"כ והיה ה' לי לאלקים, וכן הוא בכתובות (ק:) וכ"כ הרמב"ם (כפ"ה מהלכות מלכים ה"ב), ובגמ' כתובות אמרו כל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוף, וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוף, ובפתח עינים מהחיד"א ז"ל ביאר שם בשם המקובלים כי מדינות חו"ל נתונות תחת השפעת הכוכבים והמזלות ושרי אוה"ע, כי לשבעים שרים של אוה"ע נתן הקב"ה לכל שר אומה אחת תחת שלטונו, וגם האדמה אשר הם עליה, וכשישראל בגלות בחו"ל כל התורה והמצוות שעושים שם עולים למעלה באויר ארץ העמים לרשות השר השולט במקום ההוא, ומשם יעלו לנוכח פני ה', ובינתים אותו שר נהנה מהם, ולכן אין העבודה נראית לה' לבדו, לפיכך הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוף, וכאילו עובד ע"ז, מה שאין כן הדר בארץ ישראל שהיא תחת שלטון הקב"ה בלבד בכבודו ובעצמו, לכן הוא דומה כמי שיש לו אלוף ע"ש, [ראה הנ"ל מתנחומא פ' ראה וזה"ק פ' נח סא. ופ' וירא קח: הנ"ל שעפ"י דבריהם ז"ל מיוסדים דברי החיד"א ז"ל].

ואפשר דלפ"ז בין נבין במצות מחיית עמלק שנצטוונו "והיה בהניח ה' אלקיך לך מכל אויבך מסביב בארץ אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח", תלה המצוה בביאת הארץ, ומה"ט נסמכה ל"והיה כי תבוא אל הארץ וגו'", ובגמ' סנהדרין (כ:) שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה, ולכאורה למה תלה מחיית עמלק בביאת הארץ, והרי כי יד על כס י-ה מלחמה לה' בעמלק מדור דור, במדבר נאמר.

עוד ראיתי מי שהעיר היאך שנתיים אחרי ששאל לחם בעמלק היה מספר כה רב של עמלקים שפשטו על נגב ועל צקלג ויכו את צקלג וישרפו אותה באש וכו', עד אשר דוד לחם בהם כמבואר בשמואל

א (ב), ותי' שבמחית עמלק יש ב' מצוות, האחת בעמלק שבארץ ישראל שהיא מצות הציבור שנצטוו בג' מצוות, וזהו שנצטוו עליהם שאול, ועל זה נאמר בפייט לפרשת זכור "והיה בהניח ה' אלקיך לך תמחה זכרו מכל גבולך", ומה דכתי' "תמחה את זכר עמלק מתחת השמים וכו'" הוא בעמלק שבחור"ל אך זה אינו ממצות המלך דייקא, אך לכאורה היכן שמענו בכתובים שיהיה ב' מצוות במחית עמלק.

והנה בילקוט (דברים כזו תתקלח) א"י: אמר הקב"ה לישראל בני הוּו זהירין בשתי זכירות שהכתבתי לכם בתורה תמחה את זכר עמלק, כי מחה אמה את זכר עמלק וכו', והעיר בס' בית הלוי (שמות יב מג) על מה שאמר להם הוּו זהירים בשתי זכירות שכתבתי והרי הכל אחד הוא ומצוה אחת הוא למחות זכרו של עמלק ולמה חלקו לשנים וכו'.

ולענ"ד נראה דעיקר כחו של עמלק הוא בספיקות באמונה כמ"ש בפ' בשלח היש ה' בקרבנו אם אין ויבוא עמלק, ובתנחומא (כי תלא פ"א) א"י כל זמן שזרעו של עמלק קיים כאלו כנף מכסה את הפנים וכו', ובפסיקתא דרב כהנא (פסקא ג' אות טז) כל זמן שזרעו של עמלק קיים בעולם כביכול כאילו כנף מכסה את הפנים אבד זרעו של עמלק מן העולם ולא יכנף עוד מוריד והיו ענין ראות את מוריד וכו', ואפשר שזהו דכתיב כי יד על כס י"ה וכו' שאין שמו שלם עד שימחה שמו של עמלק, ולכן תלה המצוה בביאת הארץ "והיה בהניח ה' אלקיך לך מכל אויביך מסביב בארץ אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח", כי דוקא בארץ ישראל אשר שם השכינה שורה ושם יש התגלות אלקית יראה יראה כדרך שבא לראות כך בא ליראות, שם אפשר לצוות בציווי "תמחה את זכר עמלק", כי זכותיה דאר"י אגין עליה, ע"ד שאמרו בגמ' ערכין (ב:) דבעי רחמי על יצר דעבודה זרה ובטליה וכו' בשלמא משה לא בעא רחמי דלא הוה ליה זכותא דארץ ישראל אלא יהושע דהוה ליה זכותא דארץ ישראל אמאי לא ליבעי רחמי וכו', (ראה ביומא סנ: באנשי כנס"ג שכתפלו כשעלו מבבל וניתן להם ירא דע"ז), והפ"י כנ"ל שבארץ ישראל שיש התגלות אלקות ואינו תחת שר ומושל אפשר להתגבר על יצרא דע"ז, וכמו כן בעמלק שבאר"י אפשר להתגבר על הספיקות ועל ההסתר הנ"ל, שהוא בבחי' יצרא דע"ז, ואכן עד"ז הביא שם בבית הלוי בשם ילקוט ראובני על פסוק לא יהיה לך אלהים אחרים "ומיד קבלו עליהם לאבד ע"ז ומשמישה ואנשי עיר הנדחת כו' ובכלל דיבור זה הוא ג"כ זכירת מעשה עמלק", הרי דמצות מחית עמלק הוא מגדרי ע"ג ומעשה עמלק יסוד ושורש אחד להם והיסוד הוא להעביר מלכו יצרא דע"ז, ולכן בכניסתן לארץ כמו שנצטוו לבנות בית הבחירה שיהיה דירה להקב"ה בתחתונים ואשר משם יראה יראה, כן נצטוו להקדים ולהכרית זרעו של עמלק שמסתיר ומביא ספקות, וזאת כדי שיהיה שמו ית' שלם.

ומעתה נראה שזה הענין בב' הלשונות שבכתובים שהביא בילקוט הנ"ל "הוּו זהירין בשתי זכירות שהכתבתי לכם בתורה תמחה את זכר עמלק, כי מחה אמה את זכר עמלק וכו'", כי הציווי תמחה וכו' יכול להיות רק באר"י שאינו תחת מושל ושר רק מהשי"ת לבדו שבחר בנו לחלקו והנחיל לנו החלק שבחר לו בעולם, שם יש לנו הכח למחות את זכר עמלק, (גם כי שם אין שר של עמלק מושל), אבל בחור"ל שהארצות תחת מושלים ושרים וגם האומות תחת מושלים ושרים שם אין לנו הכח למחות שמו של עמלק, ששם שר מושל, ולכן על זה כתיב אמה וכו' ששם השי"ת יעשה זאת, ובכל זאת הציווי על ישראל דכאשר הם יקיימו תמחה בארץ ישראל אזי מדלעילא יכניעו שר של עמלק ואז אמה את זכר עמלק מתחת השמים, נמצא לפ"ז שע"י שמקיים המצוה בגבולך מתקיים המצוה תחת השמים כנ"ל, ולכן כאשר שאול לא השלים המצוה של תמחה באר"י שהשאיר את אגג אזי לא נתקיים אמה וכו' בחור"ל.

והדברים מתבארים ביותר לפי מה שכ' בספרי פ' עקב: ארץ אשר ה"א דורש אותה תמיד וכו' כביכול אין דורש אלא אותה ובשביל דרישה שהוא דורשה דורש כל הארצות עמה, וכן אי' בגמ' תענית (י). לענין גשמים, (וראה במדרש קה"ר ב ה), וגם קיום התורה בחו"ל תלוי בה באר"י כי מציון תצא תורה וכו', וכן קביעות החדשים והמועדים ושינוי הטבעיים הכרוכים בזה, שרשו באר"י והשפעתו לשאר הארצות כמבואר בספר המצוות להרמב"ם (מ"ע קנג) ע"ש, (וראה בשו"ת חתם סופר או"ח סי' רג מה שכ' על יסוד דברי הרמב"ם ז"ל, וראה גם ביוסף קאמץ להחיד"א ז"ל סי' יט ע"ש), וכן בענין התפלה כמבואר בגמ' (ברכות ל). שהעומד בחו"ל ומתפלל יכוין כנגד אר"י שנאמר והתפללו אליך דרך ארצם, כי כל התפלות שבחו"ל עלולות דרך אר"י, ואפשר דזהו הטעם שגם מבחי' הזמן הנחשב לעת רצון הוא לפי הזמן שבארץ ישראל כמבואר ביערות דבש (דק"ט טו) על מה שאמרו בגמ' יבמות (עכ). דחצות הלילה הוא עת רצון, שאין הכוונה לחצות שבכל מדינה אלא דחצות שבארץ ישראל הוא עת רצון למעלה וזה קובע לכל מקום, (וראה גם בתורת משה מהחכם סופר בפ' בא על הכ' בחצות הלילה וכו' ע"ש), ולפי הגמ' בברכות מבואר כי כל התפלות עוברין דרך ארץ ישראל וממילא גם להתעורר ולעורר בעת רצון הכל הולך דרך ארץ ישראל.

ואפשר דמאחר וכל העולם נברא מאר"י כאמרם ז"ל ביומא (נז): מציון נברא העולם, ובירושלמי (מז) פ"א ה"ב) אי' שהאדם נברא ממקום המזבח, וכן האור נברא ממקום המקדש כמבואר במדרש (בר"ר ג ד), לכן גם כל ההשפעות בעולם באות מאר"י, וגם לתורה ותפלה מסוגל ביותר, ולהנ"ל מבואר כי מקור ההשפעה שהוא מהשי"ת לבדו הוא באר"י וממנו נמשך ההשפעה לכל העולם כולו אשר שם ההשפעה עוברת באמצעות השרים הממונים וכו' כנ"ל. ובשפת אמת לחנוכה (תרכ"א) אי' הטעם שאין אומרים הלל על נס שבחוץ לארץ, כי א"י וביהמ"ק הוא שורש כל המקומות כמ"ש מכנף הארץ זמירות שמענו, שהוא ארץ ישראל, ולכן הנס שנעשה שם הוא משוש כל הארץ, ונפתחו שערי הלל והודאה לכל המקומות ע"ש, ולהנ"ל מבואר כי ארץ ישראל היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו זרע אוהביו וכו', לכן משם נשפע השפע לכל העולם כולו בתורה ותפלה ולכל הברכות והטוב, ולכן גם במחית עמלק ע"י שמקיימין באר"י המצוה של תמחה וכו' הקב"ה מקיים אמתה וכו' בכל העולם כולו.

במחשכים הושיבני זה תלמודה של בבל

ואפשר שזהו הטעם שאמרו ז"ל בגמ' סנהדרין (נז). במחשכים הושיבני כמתי עולם אמר רבי ירמיה זה תלמודה של בבל, ואי' בזו"ח שהאור זה תלמוד ירושלמי, והוא פלא שעל התלמוד יאמר במחשכים הושיבני וכו', ולהנ"ל נראה כי אורייתא כולא שמא דקוב"ה כדאי' בזה"ק (ח"ג פ): דכתיב כי קדוש אני ה' ודא אורייתא שמא קדישא עלאה, ולכן באר"י שהוא תחת שלטון הקב"ה עצמו בלי שום שלטון של שר או ממונה אזי יכולין לראות אותו ית', וזהו האור שנאמר על תלמוד ירושלמי, וזהו דאי' במדרש תהלים (מזמור קס) "הודו לה' קראו בשמו, אמר רבי יוסי בר חלפתא לרבי ישמעאל בריה אתה מבקש לראות את השכינה בעולם הזה עסוק בתורה בארץ ישראל, שנאמר דרשו ה' ועוזו בקשו פניו תמיד וכו'", ולכן דרשו ז"ל במדרש (בר"ר טז ד) "אשר שם הזהב אלו דברי תורה שהן נחמדין מזהב ומפז רב וזהב הארץ ההיא טוב מלמד שאין תורה כתורת א"י ולא חכמה כחכמת א"י שם הבדולח ואבן השוהם וגו' מקרא משנה ותלמוד ותוספתא ואגדה וכו'", ולהנ"ל הטעם כי באר"י שאין שום ממונין ושרים המסתירים אזי יכולין לראות את השכינה ורואה בתלמודו שמוותיו ית', אבל בחו"ל השרים והממונים מסתירים לכן נק' מחשכים, אך ע"י הלימוד מגלה עמוקות מני חושך, שבלימודו מתקיים בו גם כי אשב בחושך הוי"ה אור לי.

וכעין אי' בספר רסיסי לילה מהרה"ק ר"צ מלובלין זי"ע (לוח ט) על הענין שאמרו ז"ל שאין אומרים הלל על נס שבחול, "שירה הוא רק כשמכיר הנוכח כענין ראתה שפחה וכו', אז נפתח פיהם לומר שירה, ולכן אין אומרים שירה על נס שבחון לארץ כי הדר בחון לארץ דומה וכו' (כתובות ק:). שאין מכיר הנוכח, כמו שמובא בזהר (יפרו פט:). עיין שם, שהרי אין נבואה והשראת שכינה בחון לארץ, דהיינו גילוי הכרת נוכח שכינתו יתברך ממש ה' לנגדי תמיד, ואומרים הלל ברגלים דאז באים ליראות פני וגו' וזכו לראיה וכו'", והיינו ממש כדברינו בזה שפי' אמרם ז"ל במחשכים הושיבני על תלמודה של בבל כנ"ל.

אך לכאורה יש להתבונן לפי הפי' של הרבי ר"צ זי"ע שאין אומרים הלל על נס שבחול שאין מכיר הנוכח וכו', א"כ מה פריך בגמ' מגילה (יז.) וכ"ה בערכין (י:) יצי"מ דנס שבחול היכי אמרינן שירה כו', הרי ביצי"מ היתה התגלות השכינה כ"כ גדולה עד אשר ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל, וכן אמרו ז"ל על התינוקות הם הכירוהו תחילה, לכן מן הדין שיאמרו הלל כמו בנס שבאר"י, משא"כ בפורים שהכל היה בהסתר בתוך הטבע, כמו שדרשו ז"ל אסתר מן התורה מנין ואנכי הסתר אסתיר את פני וכו', וזה הטעם שבכל המגילה לא נזכר שם ה' אף שכל המגילה הוא שמות הק' כדאי', ומאחר והנס היה בהסתר הטבע לכן אין אומרים הלל, ומה פריך בגמ', ואפשר לפי מה שביארנו פי' הזה"ק בפ' יתרו שהזכיר הרבי ר"צ ז"ל שכ' על הא דכתיב הגדתי היום לה' אלקיך, דלא אמר אלקינו משום דהא משה לא זכה למיעאל לארעא ובגיני כך אלקיך ודאי בכל אתר משום דאינון הוו זמינין למיעאל תמן וכו', והערנו דעל משרע"ה אשר פה אל פה אדבר בו לכאורה ל"ש בו החסרון מלומר אלקינו, אך הפי' ע"ד דאי' בזה"ק (ח"ב ללא ח"ג ט.) גדול ה' ומהולל מאד וכו' במה איהו גדול בעיר אלקינו הר קדשו, ובחי' הגדול הזה מתגלה רק באר"י ולא בחול, ולכן בבחי' זו אמר להם להנכנסים לאר"י אלקיך ולא אמר אלקינו, ואם אכן כן הוא י"ל גם בענין ההלל לפי מה שאמרו ז"ל מי ימלל גבורות ה' מי שיכול להשמיע כל תהלתו, ולהשמיע כל תהלתו אפשר רק באר"י אשר שם גדול ה' ומהולל מאד וכו', וזהו גילוי הכרת נוכח שכינתו ית' בבחי' ה' לנגדי תמיד שבארץ ישראל.

כל הדר בחול דומה כמי שאין לו אלק'

והנה בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' קלד) כ': "שאלת מה שאמרו כל הדר בחוצה לארץ כמי שאין לו אלוך, תשובה לפי שארץ ישראל נקראת נחלת ה' וכו' והוא יתברך נקרא אלקי הארץ ומיוחדת לו ולא לשרי מעלה וכו' ועל כן קרא לע"ז אלהי נכר הארץ, וכתיב תמיד עיני ה' אלקיך בה, ועיקר מצוות התורה כולן בארץ הן עד כי כמה מצוות אין נוהגות כלל אלא בארץ, כמו שאמרו במדרש הציבי לך ציונים, ועל כן כשבירך יצחק את יעקב שלא מדעתו ונתן לו את הברכות דכתיב ויתן לך האלקים מטל השמים וגו' מיד זכה יעקב בברכת אברהם שהיא ירושת הארץ, ולא היה יכול ליתנה לעשו והוא אמרו ולך איפוא מה אעשה בני". (וראה במור וקציעה לוח"ס סי' יז).

והפי' כדברי החיד"א בפתח עינים הנ"ל בשם המקובלים כי מדינות חו"ל נתונות תחת השפעת הכוכבים והמזלות ושרי אוה"ע, וכשישראל בגלות בחול כל התורה והמצוות שעושים שם עולים למעלה באויר ארץ העמים לרשות השר השולט במקום ההוא, ומשם יעלו לנוכח פני ה', ובינתיים אותו שר נהנה מהם, ולכן אין העבודה נראית לה' לבדו, לפיכך הדר בחול דומה כמי שאין לו אלוך וכאילו עובד ע"ז, מה שאין כן הדר בארץ ישראל שהיא תחת שלטון הקב"ה בלבד בכבודו ובעצמו, לכן הוא דומה כמי שיש לו אלוך ע"ש, וזהו שהוסיף הרשב"א בלשונו הקצר הטעם שבירך יצחק את יעקב שלא מדעתו וכו' ולא היה יכול ליתנה לעשו וכו', ומן הנראה כוונתו כנ"ל דקוב"ה פליג כל עמין

וארעאן לממנן ושליוחן, וארעא דישראל לא שליט בה מלאכא ולא ממנא אחרא אלא קוב"ה בלחודו, ובגין כך אעיל לעמיה ישראל דלא שליט בהו ממנא אחרא לארעא דישראל דלא שליט בה אחרא.

ומה שחידש הרשב"א עוד שיעקר מצוות התורה כולן בארץ הן וכו' והביא על זה את המד' על הכ' הציבי לך ציונים, גם הענין הזה הוא לפי מה שהקדים ואמר שאר"י נקראת נחלת ה', והוא יתברך נקרא אלקי הארץ ומיוחדת לו ולא לשרי מעלה וכתוב תמיד עיני ה' אלקיך בה, דלפ"ז מבואר מה שאמר שיעקר מצוות התורה כולן בארץ הן, דעיקר ענין המצוות מלשון צוותא כדאי' שעל ידם מתדבק בהשי"ת, ובב"ח אר"ח (סי' מז) כ' שברמ"ח מ"ע ושס"ה ל"ת מקדש רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו להיות מרכבה והיכל לשכינה ויהיה הקישור מפמליא שלמעלה לפמליא שלמטה והיה המשכן אחד, ואפשר שזה בארץ ישראל שענין ה' אלקיך בה, שכמו שהרועה לראות השכינה בעוה"ז יעסוק בתורה באר"י כן בקיום המצוות בארץ ישראל מתדבק בו ממש, אבל בחו"ל שכל התורה והמצוות שעושים שם עולים למעלה באויר ארץ העמים לרשות השר השולט במקום ההוא, ומשם יעלו לנוכח פני ה' וכו' כלשונו של החיד"א הנ"ל, אזי אין ההתדבקות בשלימות להיות המשכן אחד, לכן אין בקיום המצוות אלא בבחי' הציבי לך ציונים, ואפשר דזהו דאי' במד' (נכ"ר ל' ז') עד שאתה מאיר לי במעשיך הטובים מחו"ל בוא והאר לפני באר"י, ואי' במכילתא (ומד' פ"ו) לאוהבי ולשומרי מצוותיו אלו ישראל שהם יושבים באר"י ונותנים נפשם על המצוות, שיעקר הארת המצוות לפניו ית' היא באר"י, והיושבים בה ונותנים נפשם על המצוות הם בבחי' אוהביו, ואפשר דזהו דאי' בספרי בפ' ראה שקולה ישיבת ארץ ישראל כנגד כל המצוות שבתורה, כי תכלית המצוות להתדבק אליו ית', והרי בישיבת ארץ ישראל מקיימין זאת כנ"ל.

שי' הרמב"ן שמצות ישוב אר"י הוא בכיבושה מהעכו"ם ומכח זה מצותו בישובה,

וזאת שלא תהא הארץ תחת שלטון השרים והממונים

והדברים מבוארים באריכות ברמב"ן בדרשותיו לראש השנה, וז"ל: "כי השם הנכבד ברא שמים וארץ ושם כח התחתונים בעליונים, ונתן על כל עם ועם בארצותם לגוייהם כוכב ומזל וכו' וגבוהים עליהם מלאכי עליון נתנם להיותם שרים עליהם וכו', והשם ית' הנכבד הוא אלקי האלקים ואדוני האדונים לכל העולם, אבל ארץ ישראל אמצעות העולם ואמצעות הישוב היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו זרע אוהביו וכו', כי הבדילנו מן העמים אשר נתן עליהם שרים ואלהים אחרים בתתו לנו הארץ הזאת שיהיה הוא ית' לנו לאלקים ונהיה מיוחדים לשמו בה, והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל המטמא אותה ולא תסבול עובדי ע"ז ומג"ע, והנה בחו"ל אע"פ שהכל לשם הנכבד אין הטהרה בה שלימה בעבור המשרתים המושלים עליה וכו', וכך שנו בספרא ולא תקיא אתכם הארץ ארץ ישראל אינה כשאר ארצות אינה מקיימת עובדי עבירה, ובספרי ואין עמו אל נכר שלא תהא רשות לאחד משרי האומות לשלוט בכס וכו', וזהו מאמרם של רבותינו ז"ל שאמרו כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוך וכו', ואמרו בירושלמי פ"ק דסנהדרין וכו' אמר הקב"ה וכו' חביבה עלי בת [כח ?] קטנה בארץ ישראל מסנהדרין גדולה בחו"ל וכו', וזהו מה שהוציאני מארצי וטלטלני ממקומי, עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי, נעשיתי כעורב על בני אכזרי על בנותי וכו'". וכן כ' בפירושו על התורה בס"פ אחרי ע"ש.

ולאור זאת לא יפלא שי' הרמב"ן הידועה מה שכ' בהשגותיו לספר המצוות בשכחת העשין, וז"ל: "מצוה רביעית שנצטוונו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה, והוא אמרו להם והורשתם את הארץ וישבתם

בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ, ונכפל כזה העניין במצוה זו במקומות אחרים כאמרו ית' בואו ורשו את הארץ וכו', שלא יניחו ממנה מקום, והראיה שזו מצוה אמרו ית' בענין המרגלים עלה רש כאשר דיבר ה' אליך לך אל תירא ואל תחת, ואמר עוד ובשלוח ה' אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם וכאשר לא אבו לעלות במאמר הזה כתוב ותמרו את פי ה' אליכם וכו', הוראה שהיתה מצוה לא יעוד והבטחה, וזו היא שהחכמים קורין אותה (סוטה פ"ח מ"ו) מלחמת מצוה וכו', ולשון ספרי (פסטים יז יד) וירשתה וישבת בה בזכות שתירש תשב וכו', אבל הארץ לא נתיח אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות, וכן אם ברחו האומות ההם מפנינו והלכו להם וכו', נצטוינו אנחנו לבוא בארץ ולכבוש המדינות ולהושיב בה שבטינו, וכן אחרי הכריתנו את העממים הנזכרים אם רצו אחר כן שבטינו לעזוב את הארץ ולכבוש להם את ארץ שנער או את ארץ אשור וזולתם מן המקומות אינם רשאים, שנצטוינו בכיבוש ובישיבתה, וממאמר מלחמת יהושע לכבש תבין כי המצוה הזו היא בכבוש, וכן אמרו בספרי (ס"פ עקב) כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם נתתי כאשר וכו' אמר להם כל המקום שתכבשו חוץ מן המקומות האלו הרי הוא שלכם או רשות בידם לכבוש חוצה לארץ עד שלא יכבשו א"י תלמוד לומר וירשתם גוים גדולים ועצומים ואחר כך כל המקום אשר וכו', ואמרו ואם תאמר מפני מה כיבש דוד ארם נהרים וארם צובה ואין מצוות נוהגות שם, אמרו דוד עשה שלא כתורה התורה אמרה משתכבשו א"י תהיו רשאים לכבוש חוצה לארץ והוא לא עשה כן, הרי נצטוינו בכיבוש בכל הדורות, ואומר אני כי המצוה שהחכמים מפליגין בה והיא דירת ארץ ישראל עד שאמרו שכל היוצא ממנה ודר בחוצה לארץ יהא בעיניך כעובד עבודה זרה וכו', וזולת זה הפלגות גדולות שאמרו בה, הכל הוא ממצות עשה הזה שנצטוינו לרשת הארץ ולשבת בה, אם כן היא מצות עשה לדורות מתחייב כל יחיד ממנו ואפילו בזמן גלות כידוע בתלמוד במקומות הרבה, ולשון ספרי (דברים יב ט) מעשה ברבי יהודה בן בתירה ור' מתיא בן חרש ור' חנניה בן אחי ר' יהושע ור' נתן שהיו יוצאים חוצה לארץ והגיעו לפלטיה וזכרו את ארץ ישראל וזקפו את עיניהם וזלגו דמעותיהן וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה".

הרי לן בשיטתו שאין המצוה לדור בה בלבד אלא לכיבוש וירושה, ומתוך המצוה של ירושת הארץ חל עלינו גם המצוה לישב בה, ונראה הענין לפי שיטתו בדרשותיו לר"ה הנ"ל ובפ' אחרי הנ"ל כי השי"ת נתן על כל עם ועם בארצותם לגוייהם כוכב ומזל, ושרים מעליהם, אבל ארץ ישראל היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו זרע אוהביו וכו', כי הבדילנו מן העמים אשר נתן עליהם שרים ואלהים אחרים בתתו לנו הארץ הזאת שיהיה הוא ית' לנו לאלקים ונהיה מיוחדים לשמו בה, לפי השיטה הזו הרי יסוד המצוה הוא שלא יהיה שלטון נכרי שהוא שלטון השרים בארץ ישראל שהיא נחלת ה' מיוחדת לשמו, ולכן מצותו בירושה וכיבוש, ומאידך עם ישראל שהוא בשלטון השי"ת בלבד אין להם לכבוש בחו"ל שהוא בשלטון השרים.

גם בשו"ת ישועות מלכו (יו"ד ס"ו ס"ז) כ' שלפי הרמב"ן עיקר המצוה אינה אלא הירושה והישיבה כאדם העושה בתוך שלו לכבוש א"י שתהיה תחת ירושתנו לא על ביאה ריקנית של עתה, וכבר המשילו האחרונים למ"ע של אכילת מצה כי עיקר המצוה היא האכילה, ולקחת החיטים לשם מצוה והלישה והאפיה אינם גמר מצוה, ומ"מ בודאי מצוה גדולה היא, ועל זה נאמר גומל לאיש חסד כמפעלו, גם על הפעולה של מצוה מקבל שכר, ונאמר אשרי תמימי דרך גם על הדרך של עושי מצוה יש בו שלימות ואין ספק שהיא מצוה גדולה ע"ש.

שלימות המצוה בישוב אר"י בכי תבאו ונטעתם וכו' הוא כשאנו צריך להתפרנס ע"י בני חו"ל

והנה לפי היסוד הנ"ל במצות ישוב אר"י שהוא כי ארץ ישראל היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו זרע אוהביו וכו', מבאר האבני נזר ביו"ד (סי' תד) הטעם של הגדולים שלא עלו לארץ ישראל, דלכאורה אם היא חובה אפי' בזה"ז א"כ ח"ו עוברין כל ישראל במ"ע גדולה כזאת השקולה כנגד כל המצוות, והביא מהתה"ד (סי' פח) שלא עלו לאר"י מחשש המוסרים הנמצאים שמה וגם מרשעת הישמעאלים וגם מדוחק המזונות, אך זה כמה זמנים אשר אין שם מוסרים והמלכות משגחת ואימת מלכות על הישמעאלים, ולא נשאר רק טעם המזונות הקשים, אולם יש גדולי עולם שבלי ספק גם שם היו ישראל מפרנסים אותם ואם כדי שלא יצטרכו לבריות כמ"ש המעיל צדקה, יש כמה שאפי' בהיותם בח"ל יצטרכו למתנות בני"א, וכ' שגם בגוף הדבר לא ידעתי אם במצוה תמידית השקולה כנגד כל המצוות נאמר כדי שלא יצטרך לבריות יעבור עליה, וגם סכנת דרכים אינה בזה"ז, והכוזרי (מאמרי צ"ס' נג) הקשה לו מלך כוזר למה אין עולין לאר"י עיי"ש, והודה לו החבר ואמר לו הובשתני מלך כוזר ע"ש, עכ"ז חלילה לנו לעשות גדולי ישראל טועין או מזדיין ח"ו.

לכן כ' האבני נזר דשיבת ארץ ישראל הוא כי חלק ה' עמו ולא נמסרו ביד שום שר, וכן ארץ ישראל לא נמסר לשליח כדכתיב עיני ה"א בה, ובתענית (י.) אי' שאר"י משקה אותה הקב"ה בעצמו וכל העולם ע"י שליח, ובזה"ק פ' לך מאריך בענין אר"י שאין שום שר עליה רק הקב"ה בעצמו, וצויה הקב"ה שישבו ישראל באר"י שאם יהיו בחו"ל יהיו פרנסתם באמצעות שר הארץ, וזהו שאמרו הדר בחו"ל כאילו עובד ע"ז, ומעתה אם ידור אדם באר"י ואין לו שם שום מצב פרנסה רק הנשלח לו מחו"ל, הרי השפעת מזונותיו ע"י השר שמחו"ל, ומה זו ישיבת אר"י, וזהו טעם הגדולים שלא נסעו לארץ ישראל, אך כ' שם שזה רק אם מקבל מהם בתורת צדקה דנמצא בן חו"ל הוא המשפיע וכן אר"י הוא המקבל, אבל אם נותנים לבני אר"י לכבודם כעין המביא דורן לת"ח אין זה נקרא שמקבל מבן חו"ל, וכמו שאמרו בכה"ג גדלהו משל אחיו, כן בני אר"י בבחינה זו שיושבים באר"י, ונחשב מה שנותנים להם כעין המביא דורן לת"ח וכו' ע"ש.

ומן הנראה לפי דברי האבני נזר לבאר את אשר הגיד כ"ק מרן אדמו"ר מגור שליט"א לחלק בין מה שאמר אברהם אע"ה אל מלך סדם הרמתי ידי אל ה' א-ל עליון קנה שמים וארץ, אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם, לבין מה שאמר לשרה בבואם למצרים אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך, וברש"י למען ייטב לי בעבורך, יתנו לי מתנות, ואכן כך היה כדכתיב ולאברם היטיב בעבורה ויהי לו צאן ובקר וחמרים ועבדים ושפחת ואתונות וגמלים, ופי' אדמו"ר שליט"א לחלק שבסדום שהוא בארץ ישראל סירב משא"כ במצרים שהוא בחו"ל, ולהנ"ל נראה הפי' שבארץ ישראל מאחר וההשפעה הוא מאתו ית' בלי אמצעי של שר לכן סירב לקבל מסדום, וזהו שאמר ולא תאמר אני העשרתי את אברהם, משא"כ בחו"ל שההשפעה הוא באמצעות שר הארץ.

והנה מה שחידש האבני נזר שמחמת הקושי בפרנסה לא עלו מחו"ל לאר"י, בכדי שלא יגיע השפע באר"י מבני חו"ל שניזונים ע"י השר וכו', נראה דכל זה היה נכון עד התקופה האחרונה, אך מאז שפעלו צדיקי הדורות שיוכלו להתפרנס גם הכא וגם התם, ושלא יהיה נסיון העניות גדול כ"כ כמו שהיה מימים ימימה, מאז יתכן ונתחייבנו ביותר במצות ישוב אר"י. ואקדים בזה את אשר מבואר בהקדמה לס' בכורי אביב בשם הרה"ק מראדזימין זי"ע שהגיד בשם היהודי הק' ז"ל כי קודם ביאת

משיח יהיה זמן טוב לבני ישראל, דכתיב ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה, עוד מקודם בעוד לילה יהיה טרף, טוב פעמים טוב בגימ' טרף, והוא ענין ההענקה שבאה אחר שעבוד העבדות. והביאו שהרה"ק ר' הערש מלאמאד זי"ע סיפר זאת לשפת אמת זי"ע והתפלא על כך, ואכן צדיקי הדור פעלו ועשו שיהיה היכולת להתפרנס בדרך התורה בכבוד והרחבה, כמעט בכל אתר ואתר, נכידוע משיחת הקודש שהתקיימה בין הגני גאוני וקדושי ארץ כ"ק מרן ארמו"ר הבית ישראל זי"ע עם כ"ק מרן ארמו"ר מבעלזא זי"ע בתקופת העליה של ילדי תימן, כאשר יראו הרואים ויתבוננו המבינים היאך שאחרי השואה האיומה מהנשואים לפליטה התחולל מפנה ומהפך שלא בדרך הטבע בענין הפרנסה, שאין כלל דמיון למצב הכללי שהיה לפני כן, אין זאת אלא שמתקיים ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה, בזכות הצדיקים ששתלן הקב"ה, שבנסיון העוני ח"ו לא היו יכולין לעמוד בהסתדר הרוחני ולכן פעלו לסלק ההסתדר הזה ולהשפיע מזוני רוחי שעי"ז יוכלו להתגבר על ההסתדרות האחרות.

והנה במבי"ט (ח"א סי' רמב) כ' דרמיין אנפשיין למיתי לאר"י לאיצטעורא בה טפי ולפום צערא אגרא, וראה בתנחומא פ' ראה שכ' אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אפילו יש לי פרקלטין וטרקלין בחו"ל ואין לי אלא הסף בא"י בחרתי הסתופף וכו', אפילו לא יהא לי לאכול בא"י אלא סיפוף של חרובין בחרתי הסתופף וכו', אולם במבי"ט (סס סי' קלג) כ' שאין מחייבין לעלות לאר"י מחמת חשש פקו"נ שמא לא ימצא להתפרנס, (וראה מה שכ' בח"ג סי' קלא) ע"ש, וראה בשו"ת מהר"ם רוטנברג (סי' נג), ובכלבו (סי' קנ), ובפתחי תשובה (אכט"ז סי' פס סק"ז) בשם שו"ת מעיל צדקה (סי' כו), ובשערי צדק (שער משפטי סלח"י סי' יא), ובפלא יועץ ערך אר"י.

זכותיה דארץ ישראל

והנה בגמ' מכות (א) ברח מארץ לחו"ל אין סותרין את דינו מחו"ל לארץ סותרין את דינו, מפני זכותה של ארץ ישראל. ופי' המפרשים דמשום זכותא דאר"י אפשר שימצאו לו זכות, ולכאורה מה ענינו של זכותא דאר"י לזה שימצאו לו זכות, ומן הנראה דיסוד כח ביי"ד הוא בסוד אלקים נצב בעדת אל-ל, וכמו שאמרו בסנהדרין (א) ויהיו עדים יודעים את מי הן מעידין ולפני מי הן מעידין ומי עתיד ליפרע מהן שנאמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' וכו', ויאמר אל השופטים ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה' וכו', ובירושלמי סנהדרין (א) ר"ע כד הוה בר נש אול בעי מידון קומיה הוה א"ל הו יודעין לפני מי אתם עומדין לפני מי שאמר והיה העולם וכו' לפני ה' ולא לפני עקיבה בן יוסף וכו', מזה שהדגיש "ולא לפני" וכו' מוכח שהדיין כאשר דן את הדין הוא בטל ומבוטל ממצאוות אנושית לגמרי והוא בבחי' דביקות באלקות ממש, ואפשר שלכן התורה מכנה את הדיין בשם אלקים, ואפשר דזהו שאמרו יש דין למטה אין דין למעלה (וכ"ל ס' ז), כי גם הדין למטה הוא מדלעילא.

וזהו שאמרו ז"ל בשבת (ב) ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב וכי תעלה על דעתך שמשו יושב ודן כל היום כולו תורתו מתי נעשית אלא לומר לך כל דין שדן דין אמת לאמיתו אפי' שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, כתיב הכא ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב וכתיב התם ויהי ערב ויהי בקר יום אחד וכו', ומכאן שכח הדיין הוא מכח האלקות שהאציל עליו הכורא ית' בישבו בדין, בבחי' הקב"ה מדבר מתוך גרונו של משה.

ומן הנראה שזהו הפי' בדברי הרמב"ן בפ' שופטים והכסף משנה בה' עדות בשי' הרמב"ם בדין כאשר זמם ולא כאשר עשה, שהוא מיסוד הענין של אלקים נצב בעדת אל-ל, והוא לא היה מסובב הסיבה שיעשו אם לא שבאמת הנידון חייב ע"ש, ולכאורה הרי במעשה דר"א בב"מ (ננט) בתנור עכנאי אמרו לו חבריו לא בשמים היא, והיאך יכריעו כאן ההלכה עפ"י הנסיבות שמסובב בעל הסיבות, אך הפי'

כנ"ל, שבודאי באותות ובמופתים שהם מעל הטבע א"א להכריע ההלכה כי לא בשמים היא, אך המשפט האלקים הוא (דברים ה'), אלקים הוא שם ההנהגה מאתו ית' בעולם הטבע כדאי' שהטבע בגימ' אלקים, ומה שמסובב בדרכים הטבעיים שכך יהיה בהעמדה בדין במשפט שהוא לפני האלקים זוהי ההכרעה שנמסרה לבי"ד בהליכות עולם לו.

ובזה בין נבין דברי הירושלמי בסנהדרין (פ"א ה"ב) הנ"ל שאם נמלכו בי"ד לעברו הבתולין חוזרין ואם לאו אין הבתולין חוזרין, שאף הטבע מסכמת עמהן על פי גזרתו יתעלה ב"ה, והיינו כי כח ב"ד אינו כח שכלי ולא כח אנושי רק כח אלקות, נוראה בנועם אלימלך ליקוטי שושנה שכ': "וביום החודש יפתח, החודש נקרא ע"ש הצדיק המבטל דיניו ועל ידי איזה סיבה הוא מבטל על ידי שבורא עולמות חדשים כדאיתא במדרש הקדוש ברוך הוא קראו ליעקב אל אמר לו אתה אל בתחתונים ואני אל בעליונים כו' אני בורא עולמות ואתה בורא עולמות ע"ש באריכות, נמצא כשהצדיק בורא שמים חדשים וארץ חדשה ממילא הדין נמתק כי בזה העולם שנברא עתה מחדש אין שייך בו שום דין שהוא של הצדיק, וזה פירוש ביום החדש רוצה לומר כשהצדיק רוצה לחדש שמים חדשים דהיינו לבטל דינים יפתח קדושתו להתהלך ברחבה".

ומעתה בין נבין ברזא זכותא דאר"י לדיינים למצוא זכות, ולא יהיו בגדר בי"ד חבלנית, ע"ד דאי' בספר רסיסי לילה מהרה"ק ר"צ מלובלין ז"ע (אות ח) "שירה הוא רק כשמכיר הנוכח כענין ראתה שפחה וכו', אז נפתח פיהם לומר שירה, ולכן אין אומרים שירה על נס שבחוץ לארץ כי הדר בחוץ לארץ דומה וכו' (כתובות ק"י): שאין מכיר הנוכח, כמו שמובא בזהר (יתרו ע"ט): עיין שם, שהרי אין נבואה והשראת שכינה בחוץ לארץ, דהיינו גילוי הכרת נוכח שכינתו יתברך ממש ה' לנגדי תמיד, ואומרים הלל ברגלים דאז באים ליראות פני וגו' וזכו לראיה וכו'", וכמו כן י"ל בדיינים בחו"ל ששם אין גילוי הכרת נוכח שכינתו ית' לכן לא מצאו זכות משא"כ הדיינים בארץ ישראל שיש שם גילוי הכרת נוכח וכו' ימצאו הזכות.

וביותר אפשר ע"ד דאי' בזה"ק פ' יתרו (ע"ט) הנ"ל שפי' הענין שמשוה רבינו ע"ה דיבר לדור הנכנסין לארץ ישראל בלשון ה' אלקיך ולא אמר ה' אלקינו, כי כל הדר באר"י דומה כמי שיש לו אלוך, וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוך, משום דזרעא קדישא לארעא קדישא סלקא, ושכינתא באתרה יתבא, והאי בהאי תליא, ומשה לא קאמר אלקיך אלא לאינון דהוו זמינן למיעאל לארעא קדישא ולקבלא אפי' שכינתא, ומה דלא אמר אלקינו משום דהא משה לא זכה למיעאל לארעא ובגיני כך אלקיך ודאי בכל אתר משום דאינון הוו זמינן למיעאל תמן, ופירשנו ע"ד דאי' בזה"ק (ח"ג דל"ה), גדול ה' ומהולל מאד וכו' במה איהו גדול בעיר אלקינו הר קדשו, בחי' הגדול הזה הוא אשר מתגלה רק באר"י ולא בחו"ל, ומה"ט אי' בגמ' ערכין שמשרע"ה לא היה לו היכולת לבקש רחמים לבטל יצרא דע"ז כי לא הוה ליה זכותא דאר"י, והיינו כנ"ל שבבחי' התגלות אלקות שבאר"י, שבגינה אמר משרע"ה להנכנסין לאר"י "אלקיך", בזה דייקא יש הכח לבטל יצרא דע"ז, ומעתה י"ל שגם כח הדיינים גדולה יותר בארץ ישראל, אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד, ועיני ה' אלקיך בה וגו', ויש שם התגלות אלקות גדולה יותר, וכן אי' במדרש (במדבר פ"ד ח) ארץ כנען מקודשת מעבר הירדן שכשרה לבית השכינה וכו', ואולי זהו הטעם שאין סומכין זקנים בחו"ל כמבואר בגמ' סנהדרין (ד'). כי עיקר כח הדיינים מכח השראת השכינה ולכן לסמיכתן בעינן לזכותא דאר"י ששם השכינה שורה, וזהו שאמרו בירושלמי פ"ק דסנהדרין (ו). חביבה עלי כת קטנה שבארץ ישראל יותר מסנהדרין גדולה שבחוצה וכו', כי כל ענין הסנהדרין הוא שאלק' נצב בעדת א-ל וזה יש ביותר בארץ ישראל, ולכן אפשר שבזכותא דאר"י ימצאו זכות לא להדרג, גם אפשר ע"ד שאמרו ז"ל בב"ב (קנ"ח): שאוירא דאר"י מחכים וא"כ אפשר שעיי"ז ימצאו עליו זכות, או די"ל לפי מה שאמרו ז"ל בשלהי כתובות שהדר באר"י נמחלו עוונותיו, וא"כ אפשר שבזה הזכות ימצאו עליו זכות, והבן.

ב

מצות ישוב ארץ ישראל בזמן הזה

לכאורה נחלקו הראשונים אם בזמן הזה מצות ישוב ארץ ישראל היא מן התורה, כי הרמב"ן בספר המצוות (נהפסות מלו"ד) האריך לומר שהיא מן התורה, אולם במגילת אסתר כ' שהרמב"ם ס"ל שאינה מצות עשה בזמן הזה, ובתוס' כתובות (ק): כ' דהא דאמרו שהאיש כופה אשתו לעלות וכו' אינו נוהג בזמן הזה דאיכא סכנת דרכים והיה אומר רבינו חיים כי יש כמה מצוות התלויות בארץ וכמה עונשים שאין יכולים להזהר בזה, אולם בפאת השלחן (פ"א מה' אר"י אות יד) מביא מהשל"ה ששי' רבינו חיים יחידאה היא ולא מסתבר טעמיה ואין להשגיח עליו, ובמהרי"ט (סי' כח) כ' שאינו מדברי התוס' אלא הגהת איזה תלמיד, אך החיד"א (נפ"ט יוסף אומץ סי' נב) הביא מהפוסקים שהביאו דברי ר"ח כלשון התוס' כמ"ש מהריב"ל (ח"ג סי' מא), ומהריט"ן (סי' ה), ובדרכי משה (אה"ע"י סי' נס), נראה בשפת אמת למהר"ם חגיז פ"ח, ובמבי"ט (ח"ב סי' קלא), ובשו"ת מהר"ם גאלנטי (סי' סז), ובשו"ת מהרשד"ם (אה"ע"י סי' נטו), ובשערי צדק (שער משפטי האלף יא), מה שפירשו בדברי ר"ח ע"ש.

והנה בשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' תנ"ד) שקו"ט במצות ישוב ארץ ישראל בזמן הזה, והביא שהרמב"ן בס' המצוות (מלו"ד) חשב מ"ע לרשת הארץ ולשבת בה, והביא ראיה שנוהגת גם בזה"ז וכו', והמגלת אסתר כתב שטעם הרמב"ם שלא מנאה משום שאינה נוהגת בזמן הגלות וכו', והאבני נזר שקו"ט שם לדחות דבריו וראיותיו, וכ' שהדבר ברור שנוהג בזה"ז, וכ' שגם הרמב"ם מודה שגם בזמן הזה נצטוינו במצות ישוב ארץ ישראל והא דלא מנאו בין המצוות טעמו כי כללו במצות החרם תחרימו וגו' שהוא בכדי שאנחנו נשב בארץ, ואזיל לשיטתו שכמו שבמצוה לג מנה הרמב"ן עשיית ארון וכפורת למצוה בפ"ע והרמב"ם לא מנאו, ופי' במעיין החכמה (סי' שו) הטעם כי עיקר תכלית ביהמ"ק הוא לצורך ארון וכפורת (דכתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ועל הארון כתיב ונועדתי לך וגו', ומסיבה זו ארון ט' וכפורת טפח, כי מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה), לכן כלל הרמב"ם את הארון בבנין ביהמ"ק שהוא לצורך ארון וכפורת, וכמו כן י"ל במצות ישוב אר"י שכללו במצות החרם תחרימו וכו' שהוא בכדי שאנחנו נשב בארץ ע"ש.

ביאור הדברים שגדולה ההכנה למצוה יותר מן המצוה כדאי' בסה"ק, ולכן נמנו אלו המצוות שהם הכנה למצוות האחרות, כמו ביהמ"ק שהוא הכנה לארון, והחרם תחרימו שהוא הכנה למצות ישוב אר"י, ומאידך לא נמנו במנין המצוות תכלית המצוות כמצות ארץ ישראל וכמצות הארון, כי הן נכללות באלו המצוות שהן הכנה עבורן, ולכן בנין המקדש שהוא ההכשרה לארון וכפורת, והחרם תחרימם שהוא הכנה לישוב ארץ ישראל, הן אלו המצוות שהן במנין תרי"ג, ואפשר כי נר מצוה ותורה אור, תרי"ג מצוות הם בבחי' הנר, והתורה הוא האור בעצמותו, ולכן אפשר שהארון והכפורת וכן ישוב ארץ ישראל הן עצמיות התורה והשראת השכינה, והוא האור בעצמותו, ולכן לא נמנו אלא ההכנה וההכשרה להן, והוא מצות בנין המקדש ומצות החרם תחרימם.

ומה שכ' במעיין החכמה כי עיקר תכלית ביהמ"ק הוא לצורך הארון וכו', אכן כך מפורש בכתובים, דכתיב ברהמ"ע"ה כאשר ביקש לבנות בית לה', "ויאמר דוד אל נתן הנביא הנה אנכי יושב בבית הארזים וארון ברית ה' תחת יריעות וגו'" ומכאן נתגלגל כל ענין בנין הבית וההכנות שהכין דהמ"ע"ה לבנינו, ובדרך צחות אמרתי דזהו שדרשו ז"ל במגילה ואהי להם מקדש מעט אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות וכו', שגם הם לצורך הארון והוא ע"ד שאמרו ז"ל ביומא (ע"ב) ועשו ארון עצי שטים מכאן

לת"ח שבני העיר מצווין לעשות מלאכתו, ומאחר והת"ח הוא הארון הרי לצרכו יש לבנות מקדש המעט בבתי כנסיות ובתי מדרשות.

מבאר ההיתר לצאת מאר"י לחו"ל ללמוד תורה ולישא אשה

והנה לכאורה לפי כל הנ"ל צ"ע היאך התירו חז"ל לצאת מאר"י לחו"ל ללמוד תורה ולישא אשה, היאך בשביל זה יעזוב הארץ המקודשת מיום שנבראה, ומיוחדת להקב"ה שהיא ארצו חלקו ונחלתו, והיא מקום השכינה, ואשר שקולה ישיבתה בה כנגד כל המצוות שבתורה, ואשר היוצא ממנה לחוץ לארץ כאילו עובד עבודה זרה, ודומה כמי שאין לו אלוף, והיאך יעזוב רשותו וממשלתו של הקב"ה ויצא תחת השפעת הכוכבים והמזלות ושרי אוה"ע, שכל התורה והמצוות שעושים שם עולים למעלה באויר ארץ העמים לרשות השר השולט במקום ההוא, ומשם יעלו לנוכח פני ה', ובינתים אותו שר נהנה מהם, כלשון החיד"א הנ"ל, והיאך יותר על אירא דאר"י שמחכים המסוגל ביותר לתורה, שאין תורה כתורת אר"י, ואשר העוסק בתורה באר"י רואה את השכינה בעוה"ז, ומתייחד ביחודו ית' כלשון הזוה"ק בבחי' אלקיך.

גם צ"ע בהתירא דלישא אשה וללמוד תורה מהמעשה דא"י בספרי פ' ראה בריב"ב וכו' שהיו יוצאין לחו"ל והגיעו לפלטיא וזכרו את ארץ ישראל וזקפו את עיניהם זלגו דמעוניהן וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות, וחזרו ובאו למקומם, ואמרו ישיבת אר"י שקולה כנגד כל המצוות. עוד א"י שם בספרי מעשה בר"א בן שמוע ור"י הסנדלר שהיו הולכין בנציבין אצל ריב"ב ללמוד הימנו תורה והגיעו לצידן וזכרו את אר"י וכו' וחזרו ובאו להם למקומם וכו', הרי שגם מלימוד תורה שהיו הולכין ללמוד אצל ריב"ב חזרו.

ואפשר כי לימוד התורה גופא בארץ ישראל חשוב יותר כמו שדרשו ז"ל במדרש (כ"ר בראשית) עה"כ וזהב הארץ ההיא טוב, מכאן שאין תורה כתורת ארץ ישראל, ובמדרש שוח"ט בתהלים (קס) דרשו אתה מבקש לראות את השכינה בעוה"ז עסוק בתורה בארץ ישראל, ואפשר דזהו מה שאמרו בגמ' סנהדרין (מז) על תלמידי חכמים שבאר"י שמנעימין זה לזה בהלכה ע"ש, וראה ביערות דבש (מק) בזה. ומ"מ לכתחלה יצאו ר"א בן שמוע ור"י הסנדלר ללמוד תורה אצל ריב"ב, או משום שהוא עצמו היה בבחי' ארץ ישראל כמו שאמרו ז"ל בפסחים (ג) על ריב"ב את בנציבין ומצודתך פרוסה בירושלים, או משום שזה בכלל הוי גולה למקום תורה, והרב שגלה מגלין תלמידו עמו, ובכל זאת חזרו ובאו למקומם, כי על אף זאת סגולת הלימוד בארץ ישראל גופא גדולה יותר, ומעתה מה נענה אנן בצאתנו לחו"ל ואף גם זאת בהיתר בהיתר של ללמוד תורה היאך שרי.

ולהנ"ל נראה די"ל כי כל הטעם דאסור לצאת מאר"י לחו"ל הוא משום דזרעא קדישא לארעא קדישא סלקא, ושכינתא באתרה יתבא, והאי בהאי תליא, ומשה לא קאמר אלקיך אלא לאינן דהוו זמינן למיעאל לארעא קדישא ולקבלא אפי שכינתא, ואם כן זה אינו ביציאה לחו"ל לישא אשה וללמוד תורה, דלישא אשה שרי שהרי בגמ' סוטה (יז) דריש ר"ע איש ואשה זכו שכינה ביניהן, וברש"י שהרי חלק את שמו ושיכנו ביניהן יו"ד באיש וה"י באשה, וזה מאחד ב' העולמות העוה"ב והעוה"ז כמו שדרשו ז"ל מהכ"י כי ב"ה ה' צור עולמים שהעוה"ב נברא באות יו"ד משמו ית' והעוה"ז מאות ה"א, וא"כ בנישואי האיש והאשה מתחברין ב' העולמות, והוא ההיפך משלטון השר שבחו"ל, ולכן לצורך שלימות השם שרי לצאת לחו"ל, וכן ללמוד תורה דאורייתא כולא שמא דקוב"ה, כי קדוש אני ה' דא אורייתא כדא' בזה"ק ר"פ קדושים, ובשפת אמת (כי תבוא תרמ"ב ד"ה בפסוק) כ' כי אורייתא וקוב"ה

וישראל חד, וז"ש במד' אנכי א'נא נ'פשאי כ'תבית י'הבית, כי התורה אלקית ממש ובני עשו כביכול מקוב"ה אורייתא וכן בני נעשו בחי תורה", עוד אמרו ז"ל שהקב"ה יושב ושונה כנגדו, והרי הדברים ק"ו ומה נכרי כאשר עוסק בתורה הוא ככה"ג שנכנס לפני ולפנים, כמו שדרשו ז"ל בגמ' ב"ק (לח) ר"מ אומר מנין שאפילו נכרי ועוסק בתורה שהוא ככה"ג גדול ת"ל אשר יעשה אותם האדם וחי בהם וכו', ובתוספות שם הא דנקט כהן גדול משום דדרשינן בסוטה (ד) יקרה היא מפנינים מכהן גדול הנכנס לפני ולפנים, וא"כ כ"ש ישראל בחו"ל כשעוסק בתורה שהוא ככה"ג לפני ולפנים, והרי ככה"ג לפני ולפנים אמרו ז"ל (נירוס למי יומא כו. ובמדרש ויק"ר כא יב) שהקב"ה בכבודו ובעצמו נכנס ויוצא עמו, וא"כ גם העוסק בתורה שהוא ככה"ג לפני ולפנים הקב"ה נכנס ויוצא עמו, ולכן אין בו הריעותא של חו"ל.

האיסור רק לצאת מאר"י לחו"ל אך אין חיוב להדרים בחו"ל לעלות

והנה האבני נזר הנ"ל שקו"ט ללמד זכות על הגדולים שלא עלו לארץ ישראל, דאם היא חובה אפי' בזה"ז א"כ ח"ו עוברין כל ישראל במ"ע גדולה כזאת השקולה כנגד כל המצוות, דהם ס"ל דעיקר מצות ישיבת א"י בזמן שיש שלום שישראל ראויין לארץ, אבל בזמן הגלות דכתיב בתורה וישליכם אל ארץ אחרת איך יהיה מצוה, והרי בעת שחטאו במרגלים כשרצו אח"כ לילך אמר להם משה למה זה אתם עוברים את פי ד'. ועוד כי בכתוב כתיב ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה את הגוי אשר לפנים וכ' הרמב"ן דאף שהגוי עדיין יושבין בה פי' ותקיא למעלה כענין סר צלם מעליהם, אף שהגוי עדיין היו יושבין בה נחשב שכבר קאה אותם, וכ"ש אם כשבא לתוכה אינו כראוי ולא התחיל לקלוט אותו אפי' בעבירות קלות מאלה אין הארץ קולטת ע"ש. (וראה שו"ת נוב"י תנינא יו"ד סי' רז נכס בנז).

ובשו"ת מהרי"ט צהלון (סי' פה) כ' ללמד זכות על הדרים בחו"ל, דא"א לומר שהא דאמרו בגמ' כל הדר בחו"ל דומה וכו' קאי על אלו שמעולם דירתם בחו"ל, שא"כ מה תהא על ישראל ועל רבנן קדישי הדרים בחו"ל, אלא ודאי דלכו"ע אין איסור לדור בחו"ל, אלא דוקא לצאת לחו"ל אסור, אבל אם מעולם היו דרים אבותיו בחו"ל אינו אסור עיי"ש, וראיתי בס' שמביא לשון התוספתא בע"ז פ"ה שכ' "כל המניח ארץ ישראל בשעת שלום ויוצא כאילו עובד עכו"ם", וכן הלשון בתו"כ, ובשיטמ"ק בכתובות כשהעתיק לשון הגמ' כ' היוצא מארץ ישראל וכו', הרי דמיייר רק ביוצא מאר"י, גם בשו"ת אגרות משה (חלק א"ע א סי' קב) כ' כן מדעת עצמו, וכ' שרוב הפוסקים סברי שלדור באר"י הוא מצוה, אבל אין זה בזה"ז מצוה חיובית שעל הגוף דא"כ היה איסור לדור בחו"ל משום שעובר על עשה, ולא הוזכר איסור אלא על הדר בא"י שאסור לצאת ע"מ לשכון בחו"ל כמ"ש ברמב"ם (פ"ה ממלכיס ה"ט), וג"כ הא ודאי אינו איסור לאו, ואם היה איסור גם לאנשי חו"ל הי"ל לרמב"ם לומר סתם אסור לשכון בחו"ל, משמע דרק ליושבי א"י יש איסור שאסור חכמים לצאת לחו"ל, אבל מצד העשה אינה חיובית אלא כשדר שם מקיים מצוה וכו', וכיון שאינה מצוה חיובית יש ודאי להתחשב בהחשש של הר"ח בתוס' אם יוכל ליוזר במצוות התלויות בארץ ע"ש.

אך לכאורה צ"ע דכאשר נתבונן בדברי חז"ל ובגזירתם נראה עד היכן החמירו במצות ישוב אר"י, שגזרו טומאה על ארץ העמים, כלשונו של רבינו בחי על הכ' וכיפר אדמתו עמו "ובסוף כתובות דרשו רז"ל וכיפר אדמתו עמו, כל הקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח וכו', וזהו מעלת הארץ שהיא פלטין של מלך ונקראת ארץ ה' ונחלת ה', וכל שהוא חוצה לה נקראת בלשון הכתוב תוצאות ואהלי רשע, ובלשון רז"ל ארץ העמים, והנה היא טמאה ומטמאת מצד עפרה ואוירה, וכן אמרו בפרק קמא דגיטין, ארץ העמים גזרו בה טומאה על גושה ועל אוירה וכו'", ובתוס' בנזיר (נז): כתבו "ארץ העמים על אוירה גזרו וכו' שהחמירו בה יותר מבאהל המת כדי שלא יצא מארץ לחו"ל

וכו", ובמאירי (ע"ז ח: כ') "שמונים שנה עד שלא חרב הבית גזרו טומאה על ארץ העמים מפני שהיא מלאה זימה ונשים שבה מצויות לקבור נפליהם בכל מקום או שמא החמירו בה כדי שלא יצאו מארץ ישראל וכו'", ולכאורה מה ענין הגזירה שלא יצאו מארץ לגזירת הטומאה, ועכצ"ל ששניהם משורש אחד כי יסוד הטומאה היא במהותו של חו"ל כנ"ל, וראה גם בשיטמ"ק בכתובות (פס:) על הגמ' חד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מנייהו, הביא שיש מי שכ' "לפי שיצא מטומאת ארץ העמים ונכנס תחת כנפי השכינה", ובדרשת הרמב"ן ז"ל לראש השנה, וכן ברמב"ן פ' אחרי "והנה בחוצה לארץ אע"פ שהכל לשם הנכבד אין הטהרה בה שלימה בעבור המשרתים המושלים עליה, והעמים תועים אחרי שריהם לעבוד גם אותם וכו'", (וראה בתורת משה מהאלשיך ז"ל בראשית מז כח, לגבי טומאת מצרים והישיבה בארץ גושן והבן גם בזה), וכבר הבאנו מלשון הזה"ק בפ' יתרו (פט:) שמזה עלינו ללמוד ק"ו כי אם משה רעיא מהימנא אשר התורה מעידה עליו לא כן עבדי משה וכו'. פה אל פה אדבר בו וכו', הוא אינו אומר לבני הדור שנכנסים לאר"י אלקינו אלא אלקיך, כי הם זמנין להכנס לאר"י ולקבל פני השכינה, וביארנו דזהו הטעם בגמ' ערכין (נ:) שעל אף גדלותו של משרע"ה בכל זאת מאחר ולא היה לו זכותא דאר"י לא היה לו הכח לבטל יצריה דע"ז, ורק ליהושע שהיה לו זכותיה דאר"י היה הכח כנ"ל, וא"כ לכאורה גם מי שדר בחו"ל היאך יערב לו ישיבתו בחו"ל ולא יאזור חלציו לעלות לאר"י, וצ"ע.

והאבני נזר הנ"ל הביא מהכוזרי (מאמר ב אות כג), שמלך כוזר הק' למה אין עולין לאר"י, והודה לו החבר ואמר לו הובשתי מלך כוזר ע"ש, וז"ל הכוזרי (מאמר ב אות כד) "והעוון הזה הוא אשר מנענו מהשלמת מה שיעדנו בו האלקים בבית שני, כמה שאמר רני ושמחי בת ציון, כי כבר היה הענין האלקי מזומן לחול כאשר בתחלה אלו היו מסכימים כולם לשוב בנפש חפצה, אבל שבו מקצתם ונשארו רובם וגדוליהם בבבל רוצים בגלות ובעבודה שלא יפרדו ממשכנותיהם ועניניהם, ושמא על זה אמר שלמה אני ישנה ולבי ער, כנה הגלות בשינה והלב הער התמדת הנבואה ביניהם, קול דודי דופק, קריאת האלקים לשוב, שראשי נמלא טל, על השכינה שיצאה מצללי המקדש, ומה שאמר פשטתי את כתנתי, על עצלותם לשוב. דודי שלח ידו מן החור, על עזרא שהיה פוצר בהם ונחמיה והנביאים, עד שהודו קצתם לשוב הודאה בלתי גמורה, ונתן להם כמצפון לבם, ובאו הענינים מקוצרים מפני קיצורם, כי הענין האלקי איננו חל על האיש אלא כפי הזדמנותו לו אם מעט מעט ואם הרבה הרבה, ואילו היינו מזדמנים לקראת אלקי אבותינו בלבב שלם ובנפש חפצה, היינו פוגעים ממנו מה שפגעו אבותינו במצרים, ואין דיבורנו השתחוה להר קדשו, והשתחוה להדום רגליו, והמתחזיר שכינתו לציון וזולת זה אלא כצפוף הזוריר, שאין אנחנו חושבים על מה שנאמר בזה וזולתו, כאשר אמרת מלך כוזר".

גם בהאלף לך שלמה (ס' קיח) כ' לר' ניסן בק ז"ל מחסידי רוזין שאם גם בזה"ז יש מצות ישוב אר"י למה אין עולין הרבנים החסידים לאר"י אשר בכחם ודאי לעלות, והרב המפורסם הרב ישראל מרוזין למה לא נסע הוא ובניו לאר"י ע"ש.

ביאור האבני נזר בגדר ג' השבועות שהשביענו הקב"ה

והנה האבני נזר כ' שם דאפשר הטעם שחכמי ישראל לא עלו לאר"י, מחמת השבועות שהשביענו השי"ת, דא' בגמ' כתובות (קלא.) השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה וכו', שלא יעלו ישראל בחומה וכו', ג' שבועות הללו למה, אחת שלא יעלו ישראל בחומה, ואחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם וכו', רבי לוי דאמר שש שבועות הללו למה, תלתא הני דאמרן, אינך שלא יגלו את הקץ ושלא ירחקו את הקץ ושלא יגלו הסוד לעכו"ם וכו', א"ל הקב"ה

לישראל אם אתם מקיימין את השבועה מוטב, ואם לאו אני מתיר את בשרכם כצבאות וכאילות השדה, וז"ל האבני נזר: "אך עוד יש מקום עיון בעיקר ישיבת א"י בזה"ז, וקשה מאד לעמוד על הברור כי תלוי בדברי אגדה בגמ' ובמדרש שה"ש בפסוק השבעתי אתכם".

גם הגאון רבי שמואל סלנט ז"ל (במחצית הלכות ח' ענף תרכ"ד) כ' שאפילו לדעת הרמב"ן ז"ל וסייעתו שסוברים שזה נחשב למצות עשה של וירשתם אותה וישבתם בה מ"מ מודים דאינה מצוה חיובית כמו שארי מצוות, והוכיח זאת מהגמ' בכתובות הנ"ל שהשביע הקב"ה ג' שבועות וכו' אחת שלא יעלו בחומה, וא"כ אינה מצוה חיובית על כל איש ואיש ע"ש, וכן משמע בשו"ת הרשב"ש (סי' ט) ובפאת השלחן (א) הביאו, אולם בשפת אמת למהר"ם חאגיז כ' בשנת תס"ז שבעה"ר ציון היא דורש אין לה, וקרא תגר על אלו שתולין את זה שאין עולין לאר"י מחמת ג' שבועות שהשביע הקב"ה את ישראל וכו' ע"ש.

והנה בביאור אלו השבועות כ' האבני נזר שם שעיקר שבועה זו לא ידענו מה טיבה, כי שבועה היא כשהאדם נשבע, ומרע"ה כשהשביע את ישראל קיבלו ישראל עליהן את השבועה, ואם השבועה הזאת היתה ע"י שלמה שאמר השבעתי ברוה"ק, היה מהראוי שיאסוף שלמה כל ישראל שיקבלו עליהם השבועה, ולא מצינו כזאת, גם לא יתכן כלל שיבשרם בשורת הגלות וישיבעם, ועוד שבועה שהשביע אוה"ע שלא ישתעבדו בהם בישראל יותר מדאי מה טיבה והם לא ידעו כלל מהשבועה. וחריץ האבני נזר לפי המבואר בזה"ק פ' בלק (קלג). בהא דהחזיר הקב"ה את התורה לבני עשו וישמעאל ולשאר האומות, שאת השר שלהם שאל, והנה בהוריות (יג.) מפני שסורן רע משמע ברש"י דשר של האומה הוא יצר של האומה כי שורש נשמתם ממנו, מעתה יפורש ג"כ השבועה לאוה"ע לשרים של כל אומה ואומה שלא יסיתו כל אחד את אומתו לשעבד בישראל יותר מדאי מאחר שיצר האומה מן השר הרי ביד השר להסיתם לכל מה שירצה וע"י השביעים שלא יסיתו לשעבד בישראל יותר מדאי. וע"כ כשהקב"ה נפרע מאומה נפרע מן השר תחילה כי היה במעל תחילה בהסתה, והנה כעין זה נוכל לפרש בשבועות ישראל כי השבועה היה לשורש נשמותיהם למעלה, וז"ש השבעתי אתכם בנות ירושלים כמ"ש בזה"ק ויחי (נמג). בנות ירושלים אילין נשמתיהן דצדיקיא, והוא כעין שמשביעין את הנשמה קודם ביאתה לעולם תהא צדיק ואל תהי רשע, שהנשמה תהיה חפצה ורצונה לטוב, ומ"מ ביד הגוף ללכת בשרירות יצרו הרע ולא לשמוע אל הנשמה, וע"כ הוצרכו ישראל בפועל ממש בעוה"ז לקבל התורה באלה ובשבועה ולא סגי במה שמשביעין את הנשמה, ואם לא שיקבלו בפועל ממש באלה ובשבועה לא היו נענשין אם אין שומעין אל הנשמה, ובזה יובנו דברי ר"א בצבאות או באילות השדה אם תקימו השבועה מוטב ואם לאו אני מתיר בשרכם כצבאות וכאילות השדה ופרש"י הפקר, ואינו מובן למה ענין זה דוקא ובכל שבועה כתיב כי לא ינקה ד' וממרום שלח עונשן לא לעשות הפקר, ועוד הרמיון בחיות השדה קשה להבין, אך יובן עפ"י המבואר בתיקוני זוהר ובלקוטי תורה מהאריז"ל בשער יצ"מ במי שמת בין י"ג לכ' שנה דנהי שאין השי"ת מעניש אותו לפני כ' מ"מ מסלק השגחתו ממנו, והביא מהמבואר בס' שהנשמה שהוא חלק אלק' ממעל השורה בהאדם הוא דביקות האדם להשי"ת וכפי דביקות האדם בהשי"ת כן הוא שיעור השגחת השי"ת עליו, מעתה יובנו דברי ר"א כי אף אחר השבועה אין עוון על גוף האדם אם אינו מקיימה, כי גוף האדם לא קיבל השבועה וגם על הנשמה אין עונש, כי אם הסיתה האדם לטוב והגוף אינו מקבל מה פשעה, אך עכ"פ הרי נפסק הדיבוק שבין האדם לקונו, וכיון שנפסק הדיבוק מסולק השגחת השי"ת מעליו והוא הפקר בחיות השדה שאין להם נשמה, והיינו דנקט קרא בצבאות או באילות וכו' ע"ש.

וראה בעקידת יצחק פ' נצבים (שער נט) מה שביאר דברי האלה והשבועה שכתורה שמושבעין מהר סיני בדרך משל, ובשל"ה הק' ח"א בעשרה מאמרות (מאמר ג) הביאו בחלקו, ובדבריהם תמצא נועם ומתיקות בדברי האבני נזר.

ולפי דבריו י"ל שזהו הפי' בגמ' סנהדרין (לח): אמר רמי בר חמא אין חיה רעה שולטת באדם אלא אם כן נדמה לו כבהמה שנאמר נמשל כבהמות נדמו, ולפי הנ"ל י"ל דכאשר מסיר דביקותו בהשי"ת אזי השי"ת מסיר השגחתו ממנו ונמשל כבהמות נדמו ע"ש. וראה מה שכ' בבית ישראל פרשת בראשית (תש"י) "כ"ק אאז"ל הגיד על נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו

כדגת הים כו' לשון רבים שקאי על בצלמנו כדמותנו, דאי' אין חיה רעה שולטת באדם אא"כ נדמה לו כבהמה, שהולך ממנו הצלם אלק', ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו שגם היקר נמשל כבהמה, ולהיפך גם הגוף נעלה ע"י הצלם והדמות וכו'".

וביסוד הדברים מצינו עד"ז בשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן (סי' רפה) וז"ל: "פעמים שהחטא גורם למנוע ממנו הטוב וכו', ולפעמים שמזל גורם וכו', ומ"מ בידו של ישראל הוא, וכמו שאמרו אין מזל לישראל, שישראל חלק ה' ונחלתו ואינן מסורים למזלות השמים, כי הם למעלה מן המזלות, וז"ש הכתוב מאותות השמים אל תחתו, כי יתחו הגוים מהמה, ומה שכתוב לא לאדם דרכו, כשאנו עושה רצון ה', שאז הוא מסור למזל, שעונותיו הבדילו בינו ובין ה' יתברך, והשפיל עצמו ממעלות עליונות, וישב לו במדרגות תחתונות, תחת המזלות, והוא שכתוב אסתירה פני מהם, אראה מה אחריתם, כי אסלק השגחתי, ואניחם תחת המזלות, ושאר משרתי השמים, אשר בחרו להם, כשאר העכו"ם, ואז אראה, מה אחריתם מי יצילם מיד המקרים, ההווים מתנועות הגלגלים והמזלות, אבל בצדיקים כתיב גם כי אלך בגיא צלמות, לא אירא רע, כי אתה עמדי".

וראה מה שכ' מהר"ל בדרך החיים (פ"א משנה יח) בביאור ג' העולמות, עולם התחתון ער עולם הגלגלים הוא נקרא עולם השפל, אשר הוא עולם הויה והפסד, וכל הויה הוא על ידי אחר שפועל בו הויה כי אין הויה מעצמה רק שאחר פועל ההויה, ואח"כ עולם האמצעי אין בו הויה אחר שנבראו, כי וכו' אין שם חסרון עד שהוא צריך הויה, רק הכל בשלימות, ומפני כך וכו' הוא עולם השלום וכו' ומה שהעולם הזה מיוחד בשלום אמרו ז"ל ב'פ' אם אינן מכירין (נ"ט כג:) אמר ר' יוחנן מאי דכתיב המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו מעולם לא ראתה חמה פגיתתה של לבנה ולא פגיתתה של קשת וכו', כי עולם הגלגלים הם שנבראו בשלום עד שאין שם התנגדות כלל, ועוד במדרש (דנ"ר פ"ה) וכו' אפילו העליונים צריכים שלום המזלות עולים אחורנית שכל אחד אומר אני חחילה ואינו רואה מה שלפניו עד שכל אחד אומר אני ראשון ומשלימין זה לזה ולא זה מזיק את זה וכו', הרי לך כי העולם האמצעי הכל בו שלום, כי העולם הזה אשר הוא עולם האמצעי הם גופים שלמים ואין מקבלים הויה ושינוי אחר בריאתם יש מאין, וכיון שאין בהם שינוי זהו השלום שנמצא כי הם נשארים בהויותם מבלי השתנות, כי המשתנה אין שלום לו ולפיכך בהם השלום וכו', מלשון השלמה וכו', ועוד וכו' כי השלום הוא כאשר כל אחד ואחד עומד מבלי שיכנס האחד לגבול האחר כמו שהוא בעולם האמצעי שכל אחד ואחד עומד במשמרתו, וכאשר כל א' במשמרתו הוא השלום וכו', ואח"כ העולם העליון וכו' ונקרא עולם האמת וכו'". ולהנה"ל בני ישראל שהם זרע אמת דבוקים בחותמו אמת (וראה שפת אמת וירא תרס"א, ואלא תרל"ד) הם מתעלים (מעלמא דשקרא) מעולם התחתון עולם השפל לעולם העליון עולם האמת, ואין הויותם נפעלת מעולם האמצעי.

ולפ"ז י"ל שבאמת בכל חוטא השי"ת מסיר השגחתו ממנו כי עוונותיכם מבדילין וכו', ולא חידש האבני נזר אלא שבכל חטא מלבד סילוק השגחתו ית' יש בהם גם ענין העונש, אך העובר על אלו השבועות הגם שמצד העונש לא שייך להענישו מ"מ יש בו סילוק השגחתו ית' ממנו, עוד זאת שמענו שמהרשב"א מוכח שבסילוק ההשגחה הוא נופל לגורל המזלות, ולמהלך של האבני נזר הוא נעשה הפקר כחיות השדה.

ואפשר שהגדרת ההפקר הוא בארץ ישראל דייקא, לפי מה שכ' שם האבני נזר דשיבת ישראל בא"י הוא כי ישראל הם חלק ד' ולא נמסרו ביד שום שר, וכן א"י לא נמסר לשליח כדכתיב עיני ד' אלקיך בה, ובתענית (י.) א"י משקה אותה הקב"ה בעצמו, וצוה הקב"ה שישבו ישראל בא"י שאם יהיו בחו"ל ע"כ יהיה פרנסתם באמצעות שר הארץ, וע"כ אמרו חכו"ל הדר בחו"ל כאילו עובר ע"ז כנ"ל, ולפ"ז בארץ ישראל שלא נמסר לשום שליח רק הקב"ה בעצמו, א"כ כשהשי"ת ח"ו מסיר השגחתו ממנו הרי הוא כהפקר ממש.

ואולי זהו הפי' ולא תקיא הארץ אתכם, כי ארץ ישראל שלא נמסר לשליח יכול לקלוט רק מי שהשגחתו ית' עליו, אבל מי שגברו עוונותיו המבדילין בינו לבין האלק' והשי"ת מסיר השגחתו ית' ממנו אזי עצמיות הארץ מקיאה אותו, וכע"ז פי' הרשב"ם ב'פ' עקב (דברים יא י) "כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים וכו' כי הארץ הזאת טובה מכל

הארצות לשומרי מצוותיו ורעה מכל הארצות ללא שומרם, כי הארץ אשר אתה בא שמה איננה כארץ מצרים שאין צריכין למטר ובין טובים ובין חטאים בטורח השקאת שדותיהם יש להם לחם, אבל ארץ ישראל אם אתם שומרים המצוות עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחריתה". והכלבו (פי' קצו) כ' בשם מהר"ם מרוטנברג שאם יחטא באר"י יענש יותר מאשר יחטא בחו"ל, כי ה' דורש אותה ועיני ה' בה והשגחתו תמיד ואינו דומה המורד במלכות בפלטין של מלך למורד חוץ לפלטין ואותם ההולכים לשם ורוצים לנהוג קלות ראש בפחזותם ולהתקוטט שמה קורא אני עליהם ותבואו ותטמאו את ארצי, מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי, (וולאס ניקועת מלכו יו"ד סי' סז).

אך צ"ע מלשון הילקוט איכה (פ"ג רמז תתל"ח) "זכור תזכור, תני ר' חייא משל למלך שהלך לחמת גרר ונטל בניו עמו, פעם אחת הקניטוהו ונשבע שאינו נוטלן והיה נזכר להם ובוכה ואומר הלואי יהיו בני עמי אע"פ שמקניטים אותי, הה"ד מי יתנני במדבר מלון אורחים אמר הקב"ה הלואי יהיו בני עמי כמו שהיו במדבר שהיו מלינין עלי, ודכוותיה בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה, אמר הקב"ה הלואי יהיו בני עמי בארץ ישראל אע"פ שמתמאין אותה", ולכאורה אם מטמאין אותה הרי הארץ מקיאה אותם והרי הם כאינם באר"י כנ"ל.

ואולי ע"ד האמור ולא תטמאו את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שכן בתוכה כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל, וברש"י אשר אני שוכן בתוכה, שלא תשכינו אותי בטומאתה, כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל, אף בזמן שהם טמאים שכינה (שרויה) ביניהם, וצ"ע.

שקו"ט אם הא' דהשבעתי וכו' הוא מבבל לאר"י דייקא או גם משאר ארצות לאר"י

והנה האבני נזר שם הביא מה שכ' ההפלאה בשמעתין דכתובות בהא דהשבעתי אתכם וכו', שהשבעה היא שלא לצאת מבבל דייקא שלא להניח הקדושה השורה בבבל, אבל בשאר ארצות אין שבעה כלל, ממילא בשאר ארצות יש חיוב לעלות לא"י.

גם בהקדמת סולם בית אל שבסידור בית יעקב כ' דר"י עצמו לא אמרה אלא מבבל משום דאזיל לטעמיה דס"ל נמי הדר בבבל כדר באר"י כדיליף מקרא, וטעמא דמילתא משום דמשם יצא עיקר שרשנו אברהם אבינו ושם נגלה אליו האלק' וכן ליחזקאל הנביא ודניאל וחבריו הופיעה להם נבואה על נהר כבר וכו', ולכן נתקיימה תורתם בידם בארץ ההיא המסוגלת לתורה דוגמת אר"י בקירוב, וזכו לקבוע שם ישיבות גדולות מימי גלות יכניה וכו', והוא עיקר הטעם של אותם שלא רצו לעלות לאר"י אז, מפני שלא היו שם ישיבות גדולות מופלגות בהרצת תורה כמו בכל ע"ש.

נראה בשל"ה פ' לך ובשער האותיות אות ק' בענין קדושת המקום, ובחכמת אדם שערי צדק שער משפטי הארץ סי' א ס"ג ע"ש, ויש מי שהביא ראיה מהכ' בירמיה (מ ט) דכתיב וישבע להם גדליהו בן אחיקם בן שפן ולאנשיהם לאמור וכו' שבו בארץ וגו' וגם כל היהודים אשר במואב וגו' ואשר בכל הארצות וגו' וישבו כל היהודים מכל המקומות אשר נדחו שם ויבואו ארץ יהודה וגו', הרי שאפי' בזמן נבוכדנצר שהיתה הגזירה ד"בבלה יבואו ושמה יהיו עד יום פקדי", לא נאסרו בשאר מקומות].

אך האבני נזר עצמו לא כן עמו, דהוא ז"ל ס"ל דלר' זירא דהשבעה היא שלא יעלו בחומה אין נ"מ בין מבבל בין משאר ארצות, דאי משום הקדושה השורה בבבל מה נ"מ אם בחומה או מעט מעט, א"ו הטעם דלעלות בחומה הוי כמו מרידה ואף משאר ארצות אסור, ומסיק שם שאם ישיג רשות מהממשלה לעלות מצוה עליו לעלות ולהתיישב שמה, ובלבד שיתיישב שמה בתוך קיבוץ אנשים מישראל הכשרים.

ונשא ונתן שם לבאר הטעם של הגדולים שלא עלו לא"י, דלכאורה הוא שאלה גדולה איך עברו כולם מ"ע. וכ' האבני נזר דמאחר ועל כל ישראל יחד חל האיסור מחמת השבעה שלא תעלו בחומה,

על כרחך שהיחידים אף שמתרין לעלות מ"מ א"א שיהיה חיוב על יחידים לעלות, דא"כ שוב יהיה חיוב על כל ישראל על כל יחיד ויחיד בפ"ע וזה א"א דהכל ביחד היינו בחומה דאסור, וא"ת שילכו זה אח"ז, מי יקדים ומי יאחר, ובכל אחד נאמר וזיוין מקדימין נמצא שעולין הכל ביחד, וע"כ שאין חיוב על שום יחיד, והביא ראיה מהגמ' בפסחים (ט"ז:) גבי טמא שרץ וכו' דאם החיוב על הכל בשוה, ועל כולם יחד א"א שיחול החיוב, אזי גם על יחיד אינו מוטל, וכ' שם האבני נזר דהא דהכל מעלין, היינו משום דמ"מ העולה מקיים המצוה דישיבת א"י, ושוב לא שייך לומר כל מילתא דליתא בצבור ליתא ביחיד מתרי טעמי, חדא שאם כבר היו כל ישראל בא"י לא יהיה עוד שום שבועה עליהם דאין איסור רק על עלייתם בחומה ולא שכבר הם בא"י, ועוד דבהוריות (ג) א"י דיושבי א"י איקרי קהל ולא יושבי חו"ל, וא"כ ל"ש לומר כל דליתא בצבור יושבי חו"ל ליתא ביחיד יושבי א"י, דאדרבא הם ציבור ניהו ויושבי חו"ל נחשבין יחידים, ע"כ מקיימים המצוה כשהם שם, וע"כ הכל מעלין לא"י אף דהשתא אינו חובה לעלות וכו', כיון דסוף סוף כשיעלו יהיה דירתם שם מצוה שלמה.

שק"ט בשי' האבני נזר וסייעתו דאם השיג רשיון מהממשלה ליכא שבועה ומחוייב לעלות

ואח"כ כ' שם האבני נזר: "איברא דכל זה הוא רק כשאין לו רשות מהממשלה לעלות, אבל אם השיג רשות לעלות ולהתיישב שמה שוב מחוייב לעלות דמעתה ליכא הטעם דכל דליתא בצבור ליתא ביחיד שאם יותן רשות לכל ישראל לעלות לא יחשב שעולין בחומה, כי בחומה פרש"י ביד חזקה, גם י"ל כי אם יותן רשות לכולם יחשב פקודה, אף דבאופן זה היינו בלא פקודה ליתא בצבור, מ"מ י"ל בזה שנקרא איתא בצבור, אך זה ברור שאין חיוב לעלות אפי' ברשות רק להתיישב שמה בתוך קיבוץ אנשים מישראל הכשרים, כי באם לאו יצא ח"ו שכרו בהפסדו, כי קיבוץ אנשים כשרים הוא תועלת גדול לקיום כל המצוות בכלל וביחוד למצוות התלויות בארץ כמובן", ומסיים שם האבני נזר: "ובכן מצוה גדולה להשתדל אצל הממשלה ליתן רשות לקיבוץ אנשים לעלות, שזה ודאי תועלת גדולה בכמה ענינים, א' לגוף העליה שתהיה חפשית, ב' אל הישיבה שמה לקיום המצוות בכלל וביחוד למצוות התלויות בארץ כי לא הורגלו בהם ואם יהיו הרבה מישראל הכשרים איש את רעהו יעזורו וגו', ג' לענין קדושת הארץ וברכותיה כי ע"י קיום המצוות בא"י בפרט מצוות התלויות בארץ ירבה בה קדושה וברכה כי מצוות התלויות בארץ נקראו חובת קרקע, וכמו האדם בקיום המצוות תתחזק נשמתו כן הארץ בקיום מצוותיה יתרבה קדושתה, וברכת הארץ תלויה בקדושתה כי ברכת הארץ איננה טבעית רק אלקית, וא"כ לרגלי מרבית האנשים אשר יקיימו מצוות התלויות בארץ כן יהיה ברכת ד' בפירותיה, ואפי' להאנשים היושבים בחו"ל הוא מצוה גדולה לקנות נחלה בא"י, ובפרט אם יהיה להם מזה פרנסה אף אם ישבו בחו"ל נחשב קצת כאילו יושבים בא"י, ובכן אתם קציני וגבירי ישראל אשר יש לאל ידכם להשתדל בהשגת רשיון ולהוציא את הרעיון הנכבד הזה אל הפועל, עליכם המצוה הגדולה הזאת ואין קץ לשכר המסייעים בזה הן בהשתדלות הרשיון והן בעיקר קניות הנחלות, ומד' נבקש עזר חפץ ד' בידינו יצליח ובקול רנה ותודה בית ד' נעלה בשנת "כי בא העת לחננה" לפ"ק", עכ"ל.

היוצא מדבריו לעניננו, שמחמת ג' טעמים ס"ל לאבני נזר שאין כאן ענין השבועה, טעם האחד הוא פוס' שהשבועה הוא רק בעליה מבבל לאר"י, ולא משאר ארצות, טעם הב' הוא אפי' לפוס' שהאיסור הוא משום מרידה ומכל הארצות חל השבועה, מ"מ בקבלת רשיון מאוה"ע ששלטו אז בארץ ישראל בודאי שאין איסור, וטעם השלישי הוא שאפי' אם העליה היה שלא ברשיון מ"מ אחרי שכבר עלו שוב אין שום שבועה חל עליהם, כלשון האבני נזר "שאם כבר היו כל ישראל בא"י לא יהיה עוד שום שבועה עליהם דאין איסור רק על עלייתם בחומה לא שכבר הם בא"י וכו'".

אולם בספר אהבת יהונתן מהרבי ר"י זי"ע כפ' ואתחנן כ': "דכנסת ישראל צוחה באלה ובשבועה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה נגד קיבוץ ישראלי באם שהכל נועדו יחדיו לילך לירושלים וכל האומות מסכימים אפ"ה צוחה שחלילה שתלך שמה כי הקץ סתום ואולי אין עתה הזמן האמיתי רק עת רצון לפי שעה והיום או מחר יחטאו ומוכרחים לגלות פעם שנית ח"ו ואחרון קשה מן הראשון ולכך ביקשה שלא ילכו עד שתחפץ ר"ל עד שיגיע הזמן שימלא כל הארץ דעה ומשם והלאה הבטיח עילת כל העילות שלא יהיה נעדר מן האומה ישראלית כלום וזה הזמן האמיתי שיבוא במהרה בימינו וכו'".

והאבני נזר (כס"י תנו) כבר עמד על זה וכ': "מה שכתבתי באות נו שאם יותן רשות לכולם לעלות לא יהיה שבועה דרש"י פירש בחומה יחד ביד חזקה ואם ברשות אין זה ביד חזקה וכבודו העיר שבספר אהבת יונתן כתב דאפי' ברשות אסור, דברי דרשה הם, ואלף כיוצא בהם לא יזיוו דברי רש"י ממקומם, והגאון מוהריז"ל בעצמו לדינא לא היה זו מפירש"י, ואשר כתבתי שם דאפשר יחשב פקודה, היה הכוונה דאולי זה כוונת רש"י משום דבפ"ק דיומא על הגמ' אלמלא עשייתם עצמכם כחומה ועלייתם כולכם בימי עזרא כו' פירש"י כחומה ברשות דעליה בימי עזרא ברשות היה, לזאת כתבתי דאפשר יחשב פקודה, מ"מ איך שיהיה כוונת רש"י הדין מפורש ברש"י דברשות מותר, ומעלתו השמיט מה שכתבתי מפירש"י, ומה שכתבתי דאפשר יחשב פקודה השמיט כבודו תיבת "אפשר" רק דחשיב פקודה, וע"ז כתב השגות וכן לא יעשה".

גם במהרש"א שם בכתובות מוכח כאבני נזר דכ' שם שלא יעלו ישראל בחומה כו'. ר"ל ודאי שהרשות לכל אחד מישראל לעלות לא"י אלא שלא יעלו ביחד ביד חזקה ולבנות להם חומות ירושלים, ונחמיה שאמר ונבנה חומות העיר ולא נהיה וכו', ברשות המלך היה, הרי שכל האיסור הוא ביד חזקה ושלא ברשות המלך, אבל ברשות משמע דשרי, גם בשלום ירושלים (ס"ז ד) כ' דכאשר יהיה רשות מהממשלה יר"ה על אלפים מישראל שיוכלו לעלות לדור שמה בודאי יש מצוה וחיוב לכל הפוס' גם בזמן הזה וכו' ע"ש. ואפשר ללמוד כן גם ממעשה רב בתקופת מרן הבית יוסף ז"ל שהשיגו רשיון מהשולטן העותמני לתכנית עליה גדולה לגליל אך התכנית נתבטלה עקב הלשנה.

נראה את הישוב באר"י בירושלים ובגליל הקדימו גאוני וקדושי ארץ, בשנת רח"צ הגיעו לאר"י הרבה מאנסי ספרד, ואז החליט רבי יעקב בי רב רבו של המבי"ט ז"ל עם כל חכמי צפת ובהם הבית יוסף ז"ל לחדש את הסמיכה ויחדשו עונש מלקות ולפטרם מדיני שמים, גם בירושלים שבין החומות ומחוצה לה רוב השכונות נבנו ע"י יקירי קרית דירושלים, מאה שערים (תל"ד) בראשות הגרש"ז בהר"ן ז"ל, חברת נחלת ישראל רמה בראשות הגאון רבי עקיבא יוסף שלזינגר ז"ל (תמ"ז), חברת נוה שאנן ע"י כוללות וילנא (תר"ן) שכונת שערי חסד, בתי נייטין ובתי אונגרין, בית ישראל ושכונת הבוכרים, בתי ויטנברג ובתי וארשא, בתי הוראדנא ובתי הורנשטיין, זכרון משה ובית ישראל, בתי ברוידא ובתי ראנד, כנסת, נחלת שבעה וימין משה וכו', כל אלו הקימו גדולי ירושלים, ופרסו מצודתם על פתח תקוה וזכרון יעקב וכו', וכמו כן הרחיבו הישוב בטבריה ובראש פינה בצפת ובמירון וכו', בכל אלו היו עליות ליגאליות והיו עליות בלתי ליגאליות].

והגדיל עשות האור שמח וצ"ל במכתבו שנתפרסם בירחון התור (גליון ג משנת תרפ"ב) ונדפס מחדש באור המזרח (חלל תשי"ט) שהאריך שם בהשתלשלות ההבטחה לאבות הק' להנחיל את הארץ הק' לבניהם, ומיום מתן תורתנו הק' לא פסקה הנבואה מלצוות על ישוב הארץ, ואין לך פרשה שבתורה שלא נזכרת בה ארץ ישראל וכו', והקפיד השי"ת על כבוד הארץ יותר מעל כבודו כביכול עד שבעשיית העגל אחרי שובם מחל להם השי"ת וינחם על הרעה אשר דיבר לעשות, ועל הוציאם דבת הארץ וימאסו בארץ חמדה נשבע ה' ולא ינחם כמ"ש אל תעלו כי אין ה' בקרבכם, ומיום שנבחרו ציון וירושלים, דוד בתהלותיו ישעיה בחזיונותיו ירמיה בתוכחותיו ויחזקאל במשליו לא פסקו מלהפליג במצות ישוב

הארץ וכו', ודניאל ואחריו אנשי כנסת הגדולה שמו לחוק לכל ישראל להתפלל תלת זמנים ביום על כי ירחם ה' עמו וישיב שבות ציון וירושלים וכו', ואח"כ הזכיר האור שמח במכתבו את אשר התעוררו גדולי המעש כמו מונטיפיורי וכיו"ב לבנות ולשכלל ירושלים ולהסיר שוממותיה כמעט, עד כי נתרחב הדבר ע"י הנלהבים, ורבנים עמדו מגד ואף אותם שהיה בלבם לקרב את הדבר שמו יד לפה, מפני כי חרדו מהנלהבים שלא יגדישו הסאה ומהג' שבועות שהשיב לבנות ירושלים וכו', אמנם כעת הסבה ההשגחה אשר באסיפת הממלכות הנאורות בסאן רעמא ניתן צו אשר ארץ ישראל תהיה לעם ישראל, וכיון שסר פחד השבועות וברשיון המלכים קמה מצות ישוב ארץ ישראל ששקולה כנגד כל מצוות שבתורה, למקומה, המצוה על כל איש לסייע בכל יכלתו לקיים מצוה זו ואולי על זה נאמר עד מתי תתחמקין, ואם יתן השי"ת ויתרחב הדבר ויגדל ויפרח כשושנה, כמו שנגדלו בימי ארתחשטא אשר היו נתונים תחת פרס, דובא-ניידא, ואף כי כעת תחת ממשלת ארץ האי, עם בריטניה המתונה, אז בטח הוא ענין העומד ברומו של עולם, הן אמנם שאז היו הנביאים, בנבואה מן השמים, מחזיקים אותם, מי יודע אולי כמו שחורבן הבית השני היה שלא עפ"י הנבואה כן יהיה הנחת אבן פינה שלא עפ"י נביאים וכנטילתו כך נתינתו, אכן במופלא ממך אל תחקור, כי זה תלוי בהופעת אור אלקי לראות אשר כל ענינים הכלליים וקנינים הציבוריים יהיו על טהרת הקודש והצניעות, וכמו שעשו אנשי כנה"ג וכו' ע"ש. וראה בשו"ת ישועות מלכו (יו"ד סי' סו) שכ': "ומה שחשש מהר"ם מרוטנבורג הוא מחמת חשש דרכים וחסרון פרנסה, גם מפני המחלוקת שהיה אז כידוע שבזמן המהר"ם מרוטנבורג היה מחלוקת גדולה בין יושבי ארץ ישראל ויושבי אשכנז וצרפת וכו', וא"כ בזה"ז שנשתנה בעזה"י לטובה הן בסכנת הדרכים והן מצד עניות ודאי היא מצוה גדולה וכו', ובפרט עתה שראינו התשוקה הגדולה וכו' אשרי חלקו שהוא ממזכה רבים".

והנה לפנינו החלטות מועצת גדולי התורה העולמית במרינבד באלול תרצ"ז בימי הכנסיה הגדולה השלישית: "ארצנו הק' נתונה לנו מאדון העולם בשבועה ובברית עולם למען נשמור בה חוקי התורה ומצוותיה ולחיות בה חיי תורה ועם ישראל קשור בארץ זו בכל נימי נשמתו לנצח נצחים, אחרי אשר מפני חטאינו גלינו מארצנו הבטיח לנו השי"ת ע"י נביאנו הק' שישבו ויגאלנו ע"י משיח צדקנו, האמונה בהבטחה זו היא אחד מעיקרי דת קדשנו המחייבת את כל בן ישראל, זכותו של עם ישראל על ארצנו הק' יסודה איפוא בתורתנו הק' וביעודי הנביאים שליחי ה', קיומה של מדינה יהודית אפשרי רק אם חוקת התורה מוכרת בתור החוקה היסודית של המדינה ושלטון התורה מוכר בהנהגתה, מדינה של יהודים מבלי שתעמוד על יסודות התורה וחוקיה הנה התכחשות למקור ישראל שלילת מהותו וצביונו האמיתי של עם ישראל וחתירה תחת יסודות קיומו של עמנו, מדינה כזו א"א לה איפוא שתקרא בשם מדינה יהודית, מועצת חכמי התורה מצהירה: גבולותיה של ארצנו הק' הוצבו ע"י ד' בורא הארץ והותו בתורתנו הק' לדורות עולם וא"א איפוא שיהיה שום ויתור שהוא מצד עם ישראל על גבולות אלה, וכל ויתור כזה אין לו שום ערך".

והגאון רבי שמעון סופר בנו של הכתב סופר ז"ל הגדיל עשות במכתבו מיום ד' שבט תרפ"ה להגרי"ח זוננפלד זצ"ל בעקבות הצהרת בלפור וכו': "הנה בחסד עליון אשר נתן קצת חירות ויט עלינו חסד בעיני המלכים ונתן כבוד לישראל וממשלה בארצנו הקדושה להתנהג הכל ע"פ התורה והמצוה, אולי הגיע עת דורים באתערותא דלמטה לתת לנו חן להרשות לנו לבנות מזבח להקריב עליו קרבנות כאשר היה בתחילת בית שני וכאשר הוא בירושלמי שתחלה יבנה בית המקדש, לכל הפחות מזבח להקריב עליה קרבנות, נא יעוין בפירוש תוספות יו"ט מסכת מעשר שני פ"ה מ"ב בד"ה ותנאי היה בדבר, וכבר התעורר בזה אבי אבי הגאון מו"ה עקיבא אייגר זצ"ל וכו' בזה לאבי אבי הגאון חתם סופר זצ"ל, כמבואר בחתם סופר שו"ת חלק יו"ד סי' רלו וגם דיברו מזה רבותינו האחרונים בתשובותיהם,

ובפרט בשו"ת התעוררות תשובה חלק ראשון סי' כט ושם כמה תשובות בזה הענין וכו', אך הגר"ח זוננפלד זצ"ל השיב לו: "לצערנו הגדול לא נכונה הידיעה שהגיעה לאזני כת"ר כי ניתן כבוד לישראל מהמשלה קצת להתנהג הכל ע"פ התורה והמצוה, ידוע הלב על המצב שאיננו כן לגמרי, דאדרכא וכו', ולכך זה הנה מקום מקדשנו שועלים הלכו בו ונמצא כולו בידי הערבים וכו' ולכן עלינו לחכות לישועת ה' ולהתפלל אליו ית' שישלח לנו משיחו ויגל לבנו בישועתו בב"א".

והנה ראיתי בס' שהביא ממהר"ש יפה בספרו יפה קול (סוף הקדמה רבה פרק ט) שפירש את השבועה שלא יעלו בחומה, לא לבד שלא ימרדו בחוקות המלכות להמלט ממסים וארנוניות שזוהי השבועה שלא ימרדו באומות אלא גם להתקבץ ולנוס מהארץ אשר המה יושבים בקרבה השביע להם הקב"ה שלא יעשו כזאת, הנה מה שפי' שלא ימרדו באומות על המדינות אשר בהם דרים שלא ימרדו בחוקות המלכות להמלט ממסים וכו', גם במהרש"א בכתובות כ' כע"ז דאחת שלא ימרדו לאו היינו בנין החומה אלא בדברים אחרים כשהם בגלות, אך על מה שפי' מהרש"א השבועה אל תעלו בחומה שלא יעלו ביחד ביד חזקה שלא ברשות המלך וכו', על זה כ' מהר"ש יפה "ולי אפשר דהכא אפילו ברשות המלכויות קאמר דכיון דה' פזרנו בכנפות הארץ אין לנו רשות להתקבץ ולהיות כחומה לעלות יחד לאר"י עד שיקבצנו ה' ע"י משיח". והביא שם גם מהמד' (סוף"ד כ"ט) ר' חלבו אומר ארבע שבועות יש כאן השביע לישראל שלא ימרדו על המלכויות ושלא ידחקו על הקץ ושלא יגלו מסטירין שלהם לאומות העולם ושלא יעלו חומה מן הגולה אם כן למה מלך המשיח בא לקבץ גלויותיהן של ישראל וכו', וכ' הפי' דאם יעלו בחומה למה יצטרך מלך המשיח לבוא לקבץ נדחי ישראל והרי קיי"ל מכמה מקראי שמלך המשיח יקבץ נדחינו א"כ אין בדינו להתקבץ מעצמנו יחד ע"ש.

אך אפשר שגם למהר"ש יפה ז"ל אין זה אלא כנגד קיבוץ כל הגלויות כולם יחד, ואינו ענין למצבנו היום שרוב עם ישראל עדיין פזורים בין האומות בכל חלקי העולם, וביניהם חלק גדול מאוד של תינוקות שנשבו במהלך הגלות הארוכה מדורי דורות הפזורים בכל העולם כולם שמהם יש שאפי' אין יודעים שהם חלק מעם ישראל, ואת כל אלו במהרה בימינו משיח צדקנו יקבץ נדחינו ויבוא ויגאלנו.

והעיקר לי אחד החברים שאפי' ברשות אומות העולם אין לעלות, לפי מה שכ' האור החיים (ויקרא ט' ג) עה"כ ואתכם אורה וגו': "יתבאר הכתוב על דרך אומרם ז"ל במסכת כתובות (ק"א) שהשביע ה' את ישראל שלש שבועות, א' שלא יעלו בחומה, פירוש ביד חזקה, ואחד שלא ימרדו באומות העולם וכו', עד כאן, והוא מאמר ואתכם אורה בגוים, כאן רמז לב' דברים, אומרו אורה שלא יעלו בחומה, בגוים שלא ימרדו בגוים וכו', ואומרו עוד והיתה ארצכם וגו' חרבה, הוא נתינת טעם על הדבר, למה יחפץ ה' בזריו בגוים, כדי שתהיה ארץ שממה וערים חרבות כדי שאז תרצה הארץ וגו', לזה צריך שתהיו אתם בארץ אויביכם, והוא אומרו ואתם בארץ וגו', ולכאורה לפי הטעם הזה אין חילוק בין אם יעלו בחומה ברשות האומות או שלא ברשות, מאחר והתכלית הוא שהארץ תהיה שממה, הרי שהאור החיים שפי' שלא יעלו בחומה ביד חזקה הוא עצמו אינו מחלק בין ברשות לשלא ברשות, ולפי"ז גם ברש"י שפי' שלא יעלו ביחד ביד חזקה אפשר לפרש כן.

ולענ"ד אין הראיה מובנת, שהרי אין אתנו יודע עד מה, עד מתי צריכה הארץ להיות שוממה, ולכן כל עוד אין רשות האומות ואנו באים ביד חזקה בודאי יתכן שאנו דוחקים את הקץ נגד גזירת שממת הארץ, אבל כשאין אנו באים ביד חזקה ומן השמים נתנו בלב מלכים ושרים ויועצים שיתנו רשות לעלות, אפשר שזה האות שגזירת שממת הארץ הושלמה, והגיע הזמן ליישבה ולקיים מצוותיה, ועוד הרי ליישב הארץ משממתה כבר קדמו תלמידי הבעש"ט ז"ל ותלמידי הגר"א ז"ל וגאוני גדולי

ירושלים והגליל השקיעו מאמצים במסירות נפש להקים ישובים לשוב אר"י ולקיום מצוות התלויות בארץ, הרי שראו ברוח קדשם שגזירת השממה חלפה מן הארץ כי הארץ כבר רצתה את שבתותיה.

ומלבד זאת יש לעיין בדברי האור החיים הק' אם נאמרו על חורבן בית ראשון או גם על חורבן בית שני, כי ראה ראיתי בס' יערות דבש (ח"א דרוש ד) שכ' "וירמיה בקינתו קונן על שני מקדשות, ולכך פתח בראשון ואמר איכה ישבה בדד וכו', כי בחורבן ראשון חדל כל רגל אדם משם כמאמרם (שבת קמ"ה: יומא נד.) נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה וכו', ואחר כך מדבר מחורבן בית שני, אמר רבתי בגוים שרתי במדינות, כי נתפרסם שמה בכל ארצות ואיים רחוקים, ולא אמר עליה ישבה בדד, כי לא גלו בבית שני מכל וכל, וארץ ישראל נשארו יושבים בה, כאשר כל חכמי ישראל מחורבן הבית עד זמן רבינו הקדוש יושבים בארץ ישראל במושבותם, רק קיסרי רומי נתנו עליהם מס, ומכרו הארץ שדה של זה לזה, לבל יחשבו יהודים שהם מוחזקים בה מאבותיהם, כמ"ש יוסף בן גוריון בספרו לרומים, וכמבואר בגמרא דגיטין (נ"ד:) בסקריקון ביהודה, ומשם מבואר שהיו נשאים יושבים בארץ ישראל, ולכך אמר עליהם היתה למס ולא ישבו בדד וכו'", הרי שגזירת ארץ שממה היה רק בחורבן בית ראשון.

ואולי הטעם ע"ד המבואר בתו"ט במס' עדיות (פ"ח מ"ו) בד"ה שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא, שהביא מה שכ' הרמב"ם בסוף פ"ו מהלכות בית הבחירה "ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבוא, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה והרי הוא אומר והשמותי את מקדשיכם ואמרו חכמים אע"פ ששמומין בקדושתן הן עומדים, אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה, ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השניה הוא מקודש היום, ואע"פ שנלקח הארץ ממנו, עכ"ל. וכתב עליו הכ"מ ואינו יודע מה כח חזקה גדול מכח כיבוש, ולמה לא נאמר בחזקה ג"כ משנלקח הארץ מידינו בטלה חזקה, ותו בראשונה שנתקדשה בכיבוש וכי לא היה שם חזקה, אטו מי עדיף חזקה בלא כיבוש מחזקה עם כיבוש, ותי' התו"ט דסבירא ליה דכיבוש נכרים אתי ומבטל כיבוש ישראל משא"כ בחזקה שהחזיקו מיד מלך פרס שנתן להם רשיון להחזיק בה, לא אתא כיבוש ומבטל לחזקה שהיתה מדעת הנותן, ואין להשיב מנתינת השי"ת שנתנה לישראל בראשונה, שיש להשיב שכמו שהשי"ת נתן לישראל הארץ, כך נבאו נביאיו שיעלו המחריבים ויטלו מהם, וכן נבאו על כורש מלך פרס שיחזירה, אבל על לקיחת האומה הזאת מידינו, לא מצינו בה נבואה בפירוש ולפיכך שלא כדון נטלוה מידינו, ואין קרקע נגזלת, כנ"ל ליישב דברי הרמב"ם, וברש"י בסנהדרין (נ"ט.) בד"ה לאו בני כיבוש כ': "לא ניתנה ארץ לכבוש כי אם לישראל", (וראה בשו"ת חתם סופר יו"ד רנ"ג).

ומעתה י"ל שעד ימי עזרא היתה הגזירה שתהא הארץ שוממה, ולכן לא היו ישראל מוחזקים, ומה"ט היתה השבועה שלא יעלו בחומה וכו', אבל אחרי שהחזקה הארץ בימי עזרא נתבטלה גזירת השממה ונשארה החזקה בידנו עד היום הזה כי גם כשנטלוהו האומות שלא כדון נטלוהו, וא"כ בכל עידן ובכל זמן שאנו עולין אל שלנו אנו עולין, ע"ד שאמרו ז"ל (ב"ק מ"ז:) בן בג בג אומר אל תכנס לחצר חבוך ליטול את שלך שלא ברשות שמא תראה עליו כגנב אלא שבור את שיניו ואמור לו שלי אני נוטל, וזה גם לכל יחיד, כי השייכות של ארץ ישראל הוא לכל יחיד ויחיד כמבואר בר"ן במס' נדרים (כ"ח.) בד"ה במוכס, שהביא מה שכ' בתוס' שדוקא במלכי עכו"ם אמרי' דדינא דמלכותא דינא מפני שהארץ שלו ויכול לומר להם אם לא תעשו מצווי אגרש אתכם מן הארץ, אבל במלכי ישראל לא, לפי

שארץ ישראל כל ישראל שותפין בה, והרמ"א בדרכי משה בטוחו"מ (קסט א"ת ג) מביאו, וראה גם בביאור הגר"א (חו"מ קסט ס"ח), והבין.

ואפשר דזהו הענין המבואר במדרש (בר"ל סד י) בימי רבי יהושע בן חנניה גזרה מלכות הרשעה שיבנה בית המקדש הושיבו פפוס ולוליאנוס טרפיזין מעכו עד אנטוכיא והיו מספקין לעולי גולה כסף וזהב וכל צרכם, אזלין אלין כותאי ואמרין, ידיע להוי למלכא וכו', אם תבנה העיר הזאת ויעמדו חומותיה לא יתנו לך עוד מס וימרדו בך, אמר הקיסר דבר המלך אין להשיב, אמרו לו הכותים שלא ואמור להם או ישנו אם מקום המקדש או יוסיפו על גודלו חמש אמות או יקטינו מגודלו ה' אמות ומאליהם יחזרו בהם וכן עשה, היו היהודים מתקבצים בהדא בקעתא דבית רמון, כיון דאתון כתיבא שרון בכיין, בעיין לממרד על מלכותא, אמרו חכמים ילך רבי יהושע בן חנניא שהוא בקי במדרש ויפייס את העם, עאל ודרש ארי טרף וטרף ועמד עצם בגרונו וכו' כך דיינו שנכנסנו לאומה זו בשלום ויצאנו בשלום, הרי שאם הקיסר לא היה חוזר בו מרשותו שנתן לבנות ביהמ"ק היו בונין, אך למרוד ברומי בכדי לבנות ביהמ"ק את זה מנע רבי יהושע בן חנניא. וראה בפירושו הגר"א על שיר השירים (כ ז) שפירש השבועה שמושבעין שלא יצאו מאליהם לבנות בית המקדש וכו', והיינו כנ"ל.

שקו"ט אם ברשות האומות יש השבועה שלא לדחוק את הקץ

אך לכאורה עדיין יש לעיין, דהתינח מצד אל תעלו בחומה ומצד אל תמרדו באומות אפשר שברשות הממשלה לית לן בה, אבל הרי השביענו גם שלא לדחוק את הקץ, שמוזה כנראה חשש הרבי ר' יהונתן זי"ע, כי אי אפשר לפרש שהרבי ר"י חשש מהשבועה שלא יעלו בחומה, כי הוא עצמו בפ' שופטים בד"ה התעוררי כ' שהשביע הקב"ה לכנס"י שלא יעלו בחומה פ"י שלא יתאספו ישראל להלחם בחזקה, וכ"כ שם בד"ה אין מנהל, ועל כרחך מה שכ' בפ' ואתחנן "דכנסת ישראל צוחה באלה ובשבועה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה נגד קיבוץ ישראלי באם שהכל נועדו יחדיו לילך לירושלים וכל האומות מסכימים אפ"ה צווחה שחלילה שתלך שמה", טעמו כמו שהמשיך שם בדבריו וכ' "כי הקץ סתום ואולי אין עתה הזמן האמיתי רק עת רצון לפי שעה והיום או מחר יחטאו ומוכרחים לגלות פעם שנית ח"ו ואחרון קשה מן הראשון ולכך ביקשה שלא ילכו עד שתחפץ ר"ל עד שיגיע הזמן שימלא כל הארץ דעה וכו', וזה הזמן האמיתי שיבוא במהרה בימינו וכו'", והיינו השבועה שלא לדחוק את הקץ, וא"כ מטעם זה היאך נעלה.

ולכאורה מפורש כן במאמר הגאולה של הרמב"ן שער הראשון, שכ' על העליה בימי עזרא, "וא"ת שהיה רשיונו על הכל כאשר אמר בכל מלכותו, לא רצו שאר השבטים לעלות שלא אבו לדחוק את הקץ, שידוע היה אצלם כי פקידת שבעים שנה לבבל נאמר ולא עליהם וכו'", ויכבר העירו בס' מהגמ' ביומא (ט: ומהמד' שהש"ר (ח) דמשמע שלא טוב עשו אלו שלא עלו בימי עזרא], והדא תימא דהרמב"ן הוא מאריה דשמעתתא דס"ל שנצטוונו לרשת הארץ ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה, ובהוספות לספר המצוות הפליג בסגולת המצוה הזו לכל הדורות ובחיובה על כל אחד, ובדרשותיו לראש השנה האריך בסגולת המצוה הזו עד מאד ומסיים: "וזהו מה שהוציאני מארצי וטלטלני ממקומי, עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי, נעשיתי כעורב על בני אכזרי על בנותי וכו'". וא"כ היאך הצדיק את שאר השבטים שלא עלו בימי עזרא כי לא רצו לדחוק את הקץ, ולכאורה אפשר לפי המבואר בשו"ת הרשב"ש סי' ב (הנכח נפלת השלחן סי' א ס"ג) שאף לדעת הרמב"ן מצוה זו אינה מצוה כוללת לכל ישראל בגלות הזו, כמשו"ל בגמ' כתובות שהיא מכלל השבועות שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימהרו את הקץ ושלא יעלו בחומה, וצא וראה בני אפרים מה קרה להם כשמהירו את הקץ וכו' ע"ש.

נאולי י"ל לפי מה שכ' בפני יהושע שם בכתובות דפשיטא ליה לר"י דעיקר גלות ישראל היה לבבל, וגם בימי עזרא לא עלו כ"א מתי מעט ארבעה ריבוא, וכדאיתא נמי להדיא בפ"ק דמגילה (יג). שאמר הקב"ה קובל אני על כורש אני אמרתי יקבץ גלותי והוא אמר מי בכס מכל עמו כו', ופירש שם הרשב"א ז"ל דכוונת הקב"ה היה שיגאלו כולם ע"י מלך המשיח כשיהיה הזמן והך גאולה דכורש לא הוי גאולה כלל כ"א אותן שעלו ברשיון ועדיין היו כפופים ג"כ, דלפי"ז עיקר קרא דהשבעתי אתכם אגלות בבל קאי שהם רוב הגולה שהוגלו עפ"י הדיבור דוקא לבבל, ופקידה דכורש לא הוי גאולה כלל אלא פקידה בעלמא לפי שעה, והיינו דכתיב אם תעירו את האהבה עד שתחפץ, משמע בשעה שיהיה עת וחפץ לכל מאת המקום, ומייתי ר' יהודה ראיא מקרא דבבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם וכו', וא"כ לפי"ז קרא דהשבעתי אתכם איירי נמי בזמן הזה דלא קרינן עד שתחפץ אלא כשיהיה פקידה גמורה לעתיד וכו' ע"ש].

אך קשה לפי המבואר בביאור שיר השירים המיוחס להרמב"ן בפרק ח (יג) שבגאולה האחרונה יבואו ברשיון האומות ובעזרתם ילכו לארץ ישראל כמו שהיתה שיבת עולי בבל בבנין בית שני על פי כורש מלך פרס, והוא פליאה לפי הרמב"ן עצמו במאמר הגאולה הנ"ל שכ' על העליה בימי עזרא שלא רצו שאר השבטים לעלות שלא אבו לדחוק את הקץ.

ע"כ נראה בביאור ש"י הרמב"ן לפי המבואר בהקדמת מוהר"ח ז"ל בספר עץ חיים שכ' "השבעתי אתכם בנות ירושלים וכו' פירוש הדברים כי הנה היתה השבועה הגדולה לאלקיים שלא יעוררו את הגאולה עד שאותה האהבה תהיה בחפץ ורצון טוב כמ"ש עד שתחפץ כבן העובד את אביו ועיין בכל פלטרין דיליה ובכל גניזין דיליה ולא כעבד העובד במשנה ולוקח השפחה ע"מ לקבל פרס וכבר אמרו רז"ל כי זמן השבועה היא עד אלף שנים כמ"ש ז"ל בברייתא דר' ישמעאל בפרקי היכלות ע"פ דניאל וז"ל ואתיהבון בידיה עד עידן ועידנין ופלג עידן ואין הראהו הקב"ה ליעקב אבינו שר עולם והוא שרו של בבל ע' עוקין וכו' ע"ש, וכן בזהר פרשת וירא ד' קיז ע"א וכו' ע"ש].

ולכאורה לא אישתמיט מי מהפוס' לחלק בין האלף לאחריה, ומן הנראה שדברי רח"ו ז"ל נאמר מצד אל תדחקו את הקץ, אבל מצד אל תמרדו באומות ואל תעלו בחומה בזה אין הגבלת זמן, ולפ"ז מיושבים דברי הרמב"ן שבימי עזרא היו בתוך האלף וחל עליהם הציווי של אל תדחקו את הקץ, לכן אף ברשות הממשלה לא רצו שאר השבטים לעלות, משא"כ בזמן הזה שכבר עברו יותר מאלף שנה שמצד אל תדחקו את הקץ לית לן בה, ורק מצד אל תמרדו באומות וכו' ומצד זה פשיטא שברשות הממשלה ליתא לאל תמרדו וכו' ושוב אין שום מניעה מלעלות לקיים מצות ישוב אר"י, ולפ"ז יבואר גם לשון הרמב"ן שדקדקו למה הזכיר הרמב"ן השבועה שלא לדחוק את הקץ הלא התם מיירי מעליה בחומה והיא שבועה אחרת, ולהנ"ל נכון, כי מצד עליה בחומה לא נאסר שם כי היה ברשות הממשלה, ורק מצד דחיקת הקץ.

ולפ"ז אולי אפשר לבאר הטעם שבדורות האחרונים מרבים בתפלה ובתחנונים ומרעישים עולמות לגאולתן של ישראל, והרי רש"י מפרש בכתובות (ק"א). ושלא ירחקו את הקץ, בעוונם, ל"א שלא ידחקו גרסינן, לשון דוחק, שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי". ולהנ"ל י"ל שלא ידחקו את הקץ רק על אלף שנים נאמר כנ"ל.

[נהנה הפי' בשי' רש"י אפשר ע"ד דא"י בגמ' מועד קטן (יח) ומי אמר שמואל שמא יקדמו אחר והאמר רב יהודה אמר שמואל בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני שדה פלוני לפלוני, אלא שמא יקדמו אחר ברחמים, כי הא דרבא שמעיה לההוא גברא דבעי רחמי ואמר תזדמן לי פלניתא, אמר ליה לא תיבעי רחמי הכי וכו', וכמו כן י"ל בהחשת הקץ, ואפשר לפי המבואר בשער המצוות להאריז"ל בפ' ראה במצות זכירת יצי"מ ובאור החיים פ' בהר בפסוק כי ימוך אחיך שאריכות הגלות ופיזור בין העמים הם בכדי להוציא ניצוצות הק' הפזורות בעולם ע"ש, דלפ"ז כשמרבה בתחנונים

לתקופה שניתנה הרשות מאומות העולם בהצהרת בלפור ועד ימינו, משום שבעליות אלו אין כאן לא מרידה באוה"ע ולא דחיקת הקץ.

[והנה מלשון המד' הנ"ל שמנה את ימי בן כוזיבא בין הדורות שעברו על השבועה, משמע שגם אם הסיבה למרוד ולדחוק את הקץ היא מחמת הפגיעה בעיקרי הדת בכל זאת היא בכלל השבועה, שהרי סיבת המרידה של בר כוכבא היה משום שמלכות רומי גזרה על ישראל שלא ימולו את בניהם, כמבואר ברש"י (וינמות עכ. ד"ה יומי בן כוזיבא) דכאשר גברה יד בן כוזיבא ונלחם בהם ונצחם וכו' חזרו ומלו בימיו, ובכל זאת עברו על השבועה, אך צ"ע מהמבואר בירושלמי במסכת תענית (כז. תני ר' שמעון בן יוחי עקיבה רבי היה דורש דרך כוכב מיעקב דרך כוכבא מיעקב, ר' עקיבה כד היה חמי בר כוכבה היה אמר דין הוא מלכא משיחא א"ל ר' יוחנן בן תורתא עקיבה יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא יבא וכו', מיד נלכדה ביתר ונהרג בן כוכבה וכו' אמר אילולי אלהא דקטלי מאן הוה יכיל קטלי וקרא עליו אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם וכו', והרמב"ם (פי"א מהלכות מלכים ה"ג) כ': ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו אין הדבר כך שהרי רבי עקיבא חכם גדול מחכמי משנה היה והוא היה נושא כליו של בן כוזיבא המלך והוא היה אומר עליו שהוא המלך המשיח ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח עד שנהרג בעוונות כיון שנהרג נודע להם שאינו ולא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת וכו', (ע"ש בהשגות סלאב"ז), הרי שלהצלת הדת היה שרי למרוד, כי אם היה עובר בזה על השבועה לא היו ר"ע ושאר חכמי ישראל מסכימים, ומעתה לפ"ז צ"ע מד' המד' הנ"ל דמשמע על בן כוזיבא שהוא בכלל השבועה.

ואפשר כי רק משום שחשבוהו למשיח לכן לא מיחו על המרידה, שהרי כל ענין השבועה הוא עד ביאת המשיח, אך עדיין צ"ע שאלמלא היה בזה עבירה על השבועה לא יתכן היה שמן השמים יתנו לר"ע לטעות בדבר, שהרי מחמת הטעות הזאת היה נושא כליו של בן כוזיבא, ואם יש בו ענין השבועה היאך הביאו אותו להכשל על השבועה, אולם ראה במלבי"ם על הפ' בדניאל (וא"ל) ובהכשלם יעזרו עזר מעט, בימי בן כוזיבא, ואז נלוו עליהם רבים לפרוק עול הרומיים וגם מן המשכילים יכשלו כמו ר"ע שנשא כליו של בן כוזיבא, וזה היה לצרף בהם שעל ידם נצרפו חטאת ישראל ולברר וללכך עוונותיהם, וכן יהיה עד עת קץ שנהרגו חסידיו עליון וכיפרו על עוונות הדורות כי עוד למועד עוד יהיה כן פעמים רבות עד שיבא מועד הגאולה, שבכל גזירת השמד נהרגו קדושי עליון ותמיד נעזרו עזר מעט כל יכלו ישראל לגמריי. וצ"ע לע"ע].

מבבר שהשבועה שלא תדחקו את הקץ תלוי בשבועה שהשביעו את העכו"ם

שלא ישעבדו את ישראל יותר מדאי

והנה שמעתי דו"ד בבי מדרשא שיש מי שתלה קיום השבועה ע"י ישראל בקיום השבועה של העכו"ם, כי רק כאשר האומות מקיימין את השבועה שלא לשעבד יותר מדאי רק אז השביעו אותנו בג' שבועות וכו', ומאחר ואוה"ע לא קיימו את השבועה לכן אין אנו בכלל השבועה, אך מנגד היה מי שסובר שאין אלו השבועות תלויים זה בזה, שלא השביע אותנו הקב"ה בשביל טובת האומות אלא לטובתנו כי דחיקת הקץ לפני זמנו לא טוב עבורנו.

ולכאורה בלשון המד' (ספ"ז ד"ה ב) משמע שיש לתלות זה בזה, דא"י שם "רבי יוסי בר חנינא אמר שתי שבועות יש כאן אחת לישראל ואחת לאומות העולם, נשבע לישראל שלא ימרדו עול המלכויות ונשבע למלכויות שלא יקשו עול על ישראל שאם מקשים עול על ישראל הן גורמין לקץ לבא שלא בעונתו, א"ר לוי כתיב (נשיא לז) הן לצדק ימלוך מלך אין הקב"ה מעמיד מלך חנף על אומתו עד שגובה דייקי שלה וגומרה תחילה רבי אבהו בשם ר' תנחום אמר מה שוטרי ישראל אומרין לפרעה הה"ד תבן אין ניתן לעבדיך וגו' וחטאת עמך את חטי על עמך ואת חטי על אומתך ואת גורם לעצמך שחטלק המלכות ממך ותנתן לאומה אחרת", הרי שיש קשר בין מה שמשעבדין יותר לבין החשת הקץ.

והענין י"ל ע"ד דאי' שבמצרים כתיב וירעו אותנו המצרים ויענונו, וכתיב עתה ידעתי כי גדול ה' וגו' כי בדבר אשר זדו עליהם, וכן בתפלה ותתן אותות ומופתים וכו' כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש לך שם כהיום הזה, ושמעתי מרבה"ק שליט"א "כי האותות והמופתים נעשו מחמת שהזידו עליהם המצרים, וכמ"ש וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, והוא על גלות מצרים כדאי' במד' (סמ"ר ל טו) גזר הקב"ה שיהו ישראל משועבדים במצרים עד שירצה ויחזירם, עמדו עליהם ושעבדו אותם בחוזק וכו', הנהג בהם כעבדים ויעשו צרכיהם עד שתשלם הגזירה וכו', אני קצפתי מעט רק לצאת י"ח גלות, והמה עזרו לרעה, זהו כי בדבר אשר זדו עליהם, כי המה עזרו לרעה, ומחמת כן ותתן אותות ומופתים וכו', ועי"ז ותעש לך שם כהיום הזה", ואי' שהקב"ה חשב את הקץ, כי כמות ואיכות העינויים שהיה צריך להיות בד' מאות שנים עשו המצרים ברד"ו שנים, וממילא הגיע הזמן, וכתיב כימי צאתך מארמ"צ אראנו נפלאות, גם בגאולה האחרונה כאשר הגוים עוברים על השבועה ומשעבדין יותר מדאי זה עצמו גורם לקצר הגלות, נאך החשבון הזה הוא בלתי לה' לבדו, הקב"ה חשב את הקץ, ולא לנו, דבהדי כבשי דרחמנא למה לי, ואכן זה היה הטעות של בני אפרים, וכן בדורו של כוזיבא, שאין אנו רשאים ואין אנו יכולים לעשות החשבונות דלעילא, אך כל זה כאשר זה בא במרידה באומות וכו', אבל אם מן השמים גוללו שהעליה תבוא בהחלטת האומות מאן יימר שיש בזה השבועה שלא תעלו בחומה, ודחיקת הקץ].

אך לכאורה לפי המבואר בשער המצוות להאריז"ל (כפ' ראה כמלות זכירת יי"מ) ובאור החיים (פ' כהר בפסוק כי ימנך לחיד) שאריכות הגלות ופיזור בין העמים הוא בכדי להוציא ניצוצות הק' הפזורות בעולם ע"ש, א"כ אינו ענין למדת קושי השעבוד שהגוים משעבדין, והנה בגמ' פסחים (פ:) אמר רבי אושעיא מאי דכתיב צדקת פרזונו בישראל צדקה עשה הקדוש ברוך הוא בישראל שפזרן לבין האומות וכו' ובעי"ז (י:) על הכ' כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם וכו' כשם שא"א לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל וכו', ופי' מהרש"א שע"י שפיזר אותם בד' רוחות העולם התפרסם בכל העולם אמונתו ותורתו והוא קיום העולם, וכן נראה מלשון רש"י בתענית (ג:) שאי אפשר לעולם בלי ישראל, שאין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל, והכי אמר קרא כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם לרוחות העולם, כדי שיתקיים, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי, וגם זה לכאורה אינו תלוי במדת השעבוד שהגוים משעבדין.

אולם מהאור החיים כפ' צו מוכח שיש קשר בין קושי השעבוד לבין החשת הגאולה, שכ' "ואומרו והרים את הדשן כנגד מה שהרעו בבחינת היסורין והעינויים אשר צררו אותנו, ואם באת לראות [הוא] יותר מגלות מצרים, כי גלות מצרים היו משעבדים אותם, ומאכילים אותם, ומלבישים אותם, וצא ולמד ממה שאמרו רבותינו ז"ל בפסוק וזכרנו את וגו' את הקשואים וגו' חנם היו אוכלים הכל, והן גלות ישמעאלים אשרי מי שלא ראם משעבדים וממררים חיי ישראל וכו', ואומרו על המזבח, יתבאר על דרך מה שנחלקו רמב"ם וראב"ד (בהלכות תפוסה פ"ו ה"ה) בענין משפט האומות המענים אומתנו, כי הראב"ד סובר שישפטו על אשר הרעו יותר מהקצוב להיותם בעלי בחירה ורצון, ורמב"ם סובר כי ישפטו גם על העיקר, וכבר כתבתי בפרשת בין הבתרים כי האמת הוא שישפטו על הכל בטוב טעם, ומחדש אני דבר כי מהתוספת יוקח ראייה על העיקר וכו', או ירצה כי הגם שעדיין לא שלמו ימי גלות, יביא ה' למנין הנותר מהצער הקצוב אשר הוסיפו בני עולה לענות, ושמנו אצל המזבח להשלים בו כפרה הצריכה אשר קצב ה' בגזירת הגלות וכו', ואומרו ופשט וגו' להיות שבגדים הראשונים הם לעשות משפט בעושי רעתנו, ועכשיו בא להיטיב להוציאנו מהגלות ולהיטיב אותנו, לזה ילבש בגדי בחינת ההטבה, כי לא יעכב קיבוץ גליות עד כלות עושי רשעה, אלא תיכף ומיד יקבץ נפוצותינו ויוציא אותנו ממחנה אנשים הרשעים אל מקום טהור היא ארץ ישראל הטהורה כי ארץ העמים היא טמאה

היא ועפרה ואפילו אוריה ואין לך מקום שיקרא טהור וזולת ארץ הקדושה וכו", הרי מפורש באור החיים שבגאולה העתידה יערכו חשבון מתוספת העינוי כנ"ל.

שו"ר כי יסוד הדברים לקשר בין השבועה לישראל לבין השבועה לעכו"ם, וכאשר העכו"ם עברו על שבועתם בטלה השבועה לישראל, יסוד הזה מבואר בהגדה של פסח מהגאון רבי שלמה קלוגר ז"ל על הכ' ואת לחצנו זה הדחק, שכ' שם שישראל נגאלו קודם הזמן מחמת זעקתם, ואף שהזעקה היתה יותר מדאי ולדעת רש"י בכתובות זהו בכלל השבועה שלא ידחקו את הקץ, מ"מ כיון שהמצריים עברו על שבועתם הותר גם להם לזעוק כ"כ להשי"ת כמו שניים שנשבעו זל"ז ע"ש, ומן הנראה כי אף שלרש"י השבועה שלא ידחקו את הקץ הוא בריבוי התפלה, מ"מ ילפי' מזה גם לדעת הסוברים על דחיקת הקץ במעשה, דלאפושי פלוגתא לא מפשינן, ומהמשתמע משי' רש"י שב' השבועות תלויות זה בזה, וכמו שנים שנשבעו זל"ז, נלמד גם לאלו המפ' השבועה שלא ידחקו את הקץ שהוא ע"י מעשה, שגם לדידם זה תלוי בקיום העכו"ם השבועה שלהם, וצ"ע.

והנה המהר"ל בספר נצח ישראל (פסק כד) הביא הגמ' בכתובות (קיא.) ג' שבועות הללו למה, אחת שלא יעלו ישראל בחומה, ואחת שהשביע הקב"ה לישראל שלא ימרדו באומות העולם, ואחת שהשביע אומות העולם שלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי, ורבי לוי אמר שש שבועות הללו למה, ג' הא דאמרן, אינך שלא יגלו את הקץ, ושלא ידחקו את הקץ, ושלא יגלו את הסוד לאומות העולם. והביא דברי המדרש (ב"ר מד יח) על הכ' ידוע תדע כי גר יהיה זרעך, ידוע שאני ממשכנך, תדע שאני פורקן, ידוע שאני משעבדך, תדע שאני גואלם, ידוע שאני מפוזרן, תדע שאני מכנסן, והם הם אלו דברים שנוכחים כאן, כי כנגד 'שאני ממשכנך', והמשכון הוא תחת מי שממושכן בידו, לכך גזר שלא ימרדו באומות לצאת מתחת רשותם, וכנגד 'שאני משעבדם', גזר שלא יהיו האומות משעבדים בהם יותר מדאי, ואם לא כן, לא היה קיום אל הגלות שגזר השם יתברך עליהם, כי די בעצם הגלות אף שאינו יוצא מסדר העולם ולכך לא יוסיפו עליהם בשעבוד, וכנגד 'שאני מפוזרן' גזר עליהן שלא יעלו בחומה, שזהו קיבוץ גלויות, והוא בטול הפיזור וכו' ע"ש, ויתכן שכמו שאני ממשכנך, משעבדך, מפוזרן היה באמצעות הגוים, כן אין סתירה אם זה שמכנסן יהיה באמצעות הגוים שיפלטו את בני ישראל מגבולם, כאשר חזינו בעינינו בתקופת השואה שבכל מקומות מושבותיהם קראו ואמרו "יודען ריין", ויתנו בידם הרשאה לעלות לאר"י, כמו שהצהירו בהצהרת בלפור וגם אח"כ בהחלטות האו"ם.

על המצב של אחרי השואה בודאי שלא נאמרו אלו השבועות

עוד זאת יש לעיין אם לאחר השואה האיומה שהנשארים לפליטה שבורים ורצוצים לא היה מנוח לכף רגלם בין הגוים, באין להם אלא עורם ובשרם הדל והכחוש, ונתקיים הכתוב ביאור (ג) "והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וכו' ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן, השמש יהפך לחשך והירח לדם לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט, כי בהר ציון ובירושלים תהיה פליטה כאשר אמר ה' ובשריידים אשר ה' קורא", ובעובדיה (ה) "ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש וירשו בית יעקב את מורשיהם", שהשי"ת העלה את שארית הפליטה לארץ ישראל, וכי על זה נאמרה השבועה שלא יעלו בחומה?

ובמכתב מאליהו מהרב דסלר ז"ל (ח"ג ע' 350) במכתב שכ' ביום ה' תבוא תש"ח כ': "מה שאנו בו עכשיו בארץ הק' קשה להגדירו - - - אבל על כל פנים חסדים גדולים מן הקצה אל הקצה הם, מקצה היסורין של חורבן ששת אלפי אלפים מאחינו, אל קצה השני התישבות עמנו - - - בארץ

הק', מזה צריך ללמוד ולקבוע אמונה בלב, אוי למי שיבוא ליום הדין ועדיין סומא הוא מלראות דבר מוחשי כזה".

ביאור הדברים, דהמתבונן יראה שבמהלך הגלויות הקב"ה מסובב הסיבות גולל את פזורת עם ישראל ותורתו בגולה אחר גולה כאשר בא השמש במקום אחד זרח השמש במקום אחר, כך מאר"י לבבל ולרומי ואח"כ לאשכנז ולבריטניה למצרים לספרד ולארץ ישראל, ואח"כ למזרח אירופה פולין וכו', עד אשר בשואה האיומה בא השמש ועם שרידי חרב נפלטו מאלו הארצות, ובאותו זמן בהסכמת אוה"ע נפתחו שערי ארץ ישראל, האם טחו עינינו מראות שבהשגחה פרטית הגענו הלום והטילו על שארית ישראל המשימה להקים עולה של תורת ישראל בארץ ישראל לעם ישראל ולהתמודד מול כל הגלים הקשים והנסיגות וההסתרות, עד אשר השי"ת ירחם עלינו ותחינה עינינו בשובו לציון ברחמים בב"א.

תדע שכן הוא, דלכאורה יש סתירה בדברי אהבת יהונתן, שבפ' ואתחנן הנ"ל כ' "דכנסת ישראל צוחה באלה ובשבועה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה נגד קיבוץ ישראלי באם שהכל נועדו יחדיו לילך לירושלים וכל האומות מסכימים אפ"ה צווחה שחלילה שתלך שמה וכו'", ומאידך בפ' עקב כ' דלעתיד כשיגיע עת דודים יגזור מלכות גזרות על ישראל ויתנדבו לבם לילך ולדור באר"י וכו', וכבר העירו על כך בס', ולהנ"ל י"ל שדברי נבואה בפה קדשו של הרבי ר' יהונתן זי"ע, כי אם תעירו ותעוררו וכו' בהתעוררות מצד בני ישראל להועד יחדיו לילך לירושלים אזי כנסי צווחה שחלילה עשות כן גם אם הם ישיגו הסכמת האומות, ויתכן שזוהי הסיבה שגדולי ישראל התנגדו לרעיון הציונות, גם לאלו שהתכוונו עשות זאת בקיום התורה והמצוה, אך מאידך כאשר גזרה המלכות גזירות על ישראל ולא גזירות בעלמא אלא גזירת כליה להשמיד להרוג ולאבד, בודאי שיתנדבו לבם של ישראל לילך ולדור באר"י.

וגדולה מזו ניתן ללמוד מלשון התרגום בשיר השירים על הכ' השבעתי אתכם וכו' "אמר מלכא משיחא משביע אני עליכון עמי בית ישראל מה דין אתון מתגרין בעמי ארעא למיפק מן גלותא, ומה אתון מרדין בחילותיה דגוג ומגוג וכו'", הרי שאין השבועה אלא שלא לעלות בחומה בשביל למיפק מן גלותא, אבל כשהשליכו אותנו מן הגלויות ואנו עולין לפליטה בציון ובירושלים מאן דכר שמיה, ומה הקשר מעליותנו לאר"י בהסכמת ארה"ב ורוסיה ושאר מדינות העולם למרידה בחילותיה דגוג ומגוג.

נבואת חכמינו ז"ל על המתרחש באחרית הימים

עוד זאת אדרוש כי אין כאן ענין של דחיקת הקץ, כי לפי מה שנראה בהשגחה פרטית הרי כל המתרחש הוא בתהליך המדויק אשר עליהם ניבאו חכמינו ז"ל, ואקדים בביאורו של אא"ז וצ"ל בתפארת צבי על ברכות שהו"ל הגה"צ רבי דוב צבי קרלנשטיין וצ"ל בביאור הגמ' ג' משמרות הלילה, וז"ל: "כבר ביארנו בכ"מ מהנביאים אשר חזו למרחוק כי סמוך לאחרית הימים תשא האומה הישראלית ראש בין או"ה לחומלה עליה לתת לה זכיות כמו לכל תושבי הארצות ולהיות עליה לסתרה מפני המציקים לה באיזה מדינות כמו שביארנו בארוכה בהפטרה פ' שופטים וכו'". ובהקדמה לס' בכורי אביב אי' בשם הרה"ק מראדזימין ז"ל שהגיד בשם היהודי הק' זי"ע כי קודם ביאת משיח יהיה זמן טוב לבני ישראל, דכתיב ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה, עוד מקודם בעוד לילה יהיה טרף, טוב פעמים טוב בגימ' טרף, והוא ענין ההענקה שבאה אחר שעבוד העבדות. והביאו שהרה"ק ר' הערש מלאמא' זי"ע סיפר זאת לשפת אמת זי"ע והתפלל על כך.

והנה בפירוש חמש מגילות לרבי דון יוסף אבן יחיא ז"ל (הנדפס בבולוניה בשנת ר"צ) בפירושו על דניאל (ק"ף קי). "אמר נ' יחייא הנה הפקידה אשר פקד ה' את עמו בימי כורש לתת להם לחם והתורה והמקדש היתה פקידה חלושה וכפי הכנתם כי הגדולים שבירא לא רצו לעלות מן הגלות ולא עלו עם עזרא רק הריקים שבם וכאומרם ז"ל לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה. ולהיות כי מרשעים יצא רשע חטאו בבית שני ויענם ה' פעם אחר פעם ולא שבו אליו ולכן בסוף נחרב ביתו ונשרף היכלו ונגלו ישראל בין האומות, ושאלת דניאל פה למלאך המדבר על ידיעת קץ הגלות וחורבן הבית לא היה על הצרה הפרטית מאנטיוכוס כי ממנה ניצלו על ידי החשמונים אחרי ימים מעטים שלא יפול על זמן כזה האמירה ואתה סתום החזון כי לימים רבים, רק על ידיעת הקץ האחרון כי שם יתמו ואז ימותו כל צרות ישראל ולא ישובו עוד לחטוא ולקבל עוונם והוא בזמן ביאת המשיח. ואז ענהו המלאך כי יתמיד מעת החזון ההוא עד הערב והלילה מהבוקר והיום מאלפים ושלש מאות שנה שאז נצדק קדם לעד ולעולם, והנה משנברא העולם עד שקם כורש הפרסי שלשת אלפים ושצ"א שנים שאז בימים ההם ומעט קודם בימי בלשצאר ודריוש ראה דניאל החזיונות האלה. באופן כי בסוף החמשת אלפים ושבע מאות שנה לבריאת העולם בקירוב אם מעט קודם או מעט אחר כך יבוא קיצנו בעזרת ה' למען יוכלו לשבת בני ישראל בטח על אדמתם כשלש מאות שנה מהאלף הששי למען יתראה לעין כל היות האמת אתם ויהנו בגוף ונפש מן העולם הזה תחת אשר נענשו בעול גלות האומות בגוף ונפש, ויהיו המאות שלשה להיות כי בסך ההוא יפול החזקה ויאומת הדבר היותו בלתי מקרי בהתמידו הסך ההוא, ואחר כך באלף השביעי יתפך העולם לתהו כאשר בתחלה כי שית שנין הוי עלמא וחד חריב והוא שנת השמיטה מהאלפים, ואין להאשים העליון על אורך הגלות בעולם הזה ועל קוצר טוב הגאולה אחר תחיית המתים, יען כי העולם הלז ההווה ונפסד הוא מן העובדי אלילים הנפסדים והעולם הנצחי הוא מישראל אשר להם הנפשות האלהיות הנצחיות, ואם ישראל נענשו בעול הגלות אפילו הריקים שבהם יהנו בטוב הגן עדן הגופני והעולם הבא הרוחני, ואותו הטוב הגופני מהעולם הזה אשר יתן להם בסוף האלף הששי הוא לאות ומופת שהם בני עליה, ויראו כל העולם ויושבי תבל שכלותם מקדם ומעלת ישראל וישערו מטובם הגופני הטוב הרוחני אשר ירשו בני הגלות אחר המות ולנצח נצחים וכן לתת שכרו גם כן לגוף החמרי אשר קבל עונש בגלות", עכ"ל.

הנה השמיע לנו רבי דון יוסף אבן יחיא ז"ל את השנה שנת חמשת אלפים ושבע מאות מעט קודם ומעט אחר כך, ורמז לנו גם על הריקים שבישראל שמחמת זה שנענשו בעול הגלות בגוף ובנפש, יהנו בטוב הג"ע הגופני והעוה"ב הרוחני, ובדאי אלמלא זכינו היינו זוכין לגאולה השלימה בגשמיות וברוחניות, אך בעוה"ר יצא מה שיצא, ע"ד שכ' הריטב"א במסכת עבודה זרה (ט): "ואגב אורחין שמעינן מהכא דהלכתא כר' יהודה מדנקט האי אמורא חושבניה אליבא דידיה הא דתניא אם יאמרו לך קח שדה שוה אלף דינר בדינר אחד אל תקח פרשי" ז"ל מפני שהוא קץ הגאולה, ולפי פירושו יש לנו לומר ובעוונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו ולא נתקיימו דברי התנא, ואינו נכון בעיני, ולכך נראה לפרש שהם היו יודעין כי לאותו הזמן ראויין ליגאל אלא אם כן גרמו עוונות מרובים ואם רבו אותם עוונות לעכב המשיח ראויים הדור ההוא ליענש שירבו הגזירות עליהן ויוציאו הקרקעות מתחת ידן כנ"ל", זוהי משמעות הגזירה שלפנינו, כלשונו של החזון אי"ש זצ"ל שאמר לאמו"ר ז"ל על הקמת המדינה שהיא גזירה, וד"ל.

וכך מתנבא ירמיה הנביא על אחרית הימים, "כה אמר ה' מצא חן במדבר, עם שרידי חרב, הלוך להרגיעו ישראל וגו', כי כה אמר ה' רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים השמיעו הללו ואמרו הושע ה' את עמך את שארית ישראל", ופי' המלבי"ם: "רנו ליעקב שמחה, תחלה ירוננו על השמחה שהיה ליעקב, ומה יהיה השמחה, וצהלו בראש גוים, שבאחרית ימי גלותם יוסר מעליהם השעבוד,

יצהלו כי יהיו בראש הגוים, שהגוים יתנו להם כבוד ויהיו בראשם, תחת שהיו תחלה נבזים ושפלים ביניהם, והנה יעקב הם המון עם והפחותים שבהם, וישראל הם הגדולים, והשמחה הזאת שיצהלו בראש הגוים יהיה רק ליעקב לא לישראל שהם ירצו שישב שכנתו לציון, אבל אז בעת ההיא השמינו והכריזו בפרסום והללו את ה' ע"י מה שתאמרו הושע ה' את עמך הצדיקים את שארית ישראל שהם רוצים בתשועה האמיתית וכו'".

ואכן כל זאת התקיים ממש בזמננו, עם שרידי חרב, המה שרידי השואה האיומה, רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים, שבהכרת אומות העולם הקימו מדינה, וצהלו כי יהיו בראש הגוים, אך השמחה הזאת היתה רק להמון העם והפחותים שבהם, אבל שארית ישראל הגדולים והצדיקים הם שואגים הושע ה' את שארית ישראל, כי הם רוצים שישב שכנתו לציון.

ולתשועה האמיתית אנו מתפללים בברכת ולירושלים עירך ברחמים תשוב וכו' כמבואר בב"ח או"ח (סי' קיח) שאין שאלתנו כי אם לצורך גבוה, לא לצורך עצמנו אלא כדי להעלות השכינה בתוכה, וז"ש ותשכון בתוכה כאשר דיברת ע"ש, ובמד' (נר"י מד' ג) שכן בארץ, שכן את השכינה בארץ ע"ש.

ואי' בילקוט פ' בא (רמז קלא) "מי פורע לכם ממדי בעשור וכו', מי פורע לכם מיון בני חשמונאי וכו', מי פורע לכם ממלכות רביעית נטרונא, והיה לכם למשמרת, אל תאכלו ממנו נא, לא תבעוניה מהבהבה, ופי' המגן אברהם בית רענן, נטרונא פי' צריכים אתם לשמור ולהמתין, אל תבקשו לאכול אותם בהבהבה, כלומר שאינו צלוי כל צרכו, כלומר בעוד שלא נתמלא סאתם וכו' עכ"ל, מכאן שלפני גאולתן של ישראל, יהיו שלבים שיהיה בהם לאכול נא, שיהיה צלוי אך לא כל צרכו, ועל כך הזהיר הכ' שלא יאכלוהו במצב כזה, אלא שישמרו וימתינו לגאולה השלימה בב"א, וזה שלא יאכלו ממנו נא, אלא ימתינו, הוא עצמו יהיה הזכות שפורע לכם ממלכות רביעית.

גם החתם סופר בהפטרה בפ' שופטים, על הכ' מה נאוו על ההרים רגלי מבשר וכו' כ' "והנה אפשר כבר היה ראוי מכמה פעמים להיות נגאלים גאולה שאינה שלימה, או לשום שלום בינינו ובין או"ה שאנו שוכנים בצלם, או יותר מזה להיות גאולה ממש כמו בבית שני וכדומה, אבל אין חפץ בזה, כי אם גם אנחנו אפשר שנתפשר ונקבל גאולה כזה רק להיות גאולים, מ"מ אבותינו הקדושים לא יתצו עתה כי אם בגאולה שלימה, וטוב לישראל לסבול אורך הגלות כדי שתהיה בסוף גאולה שלימה כנ"ל וכו'".

וכן משמע גם בילקוט תהלים (רמז תרפח) במזמור למנצח על אילת השחר דאי' שם "ר"ח בר אבא וכו' וראו אילת השחר, אר"ח כך היא גאולתן של ישראל, א"ל היינו דכתיב כי אשב בחושך ה' אור לי וגו', בתחלה היא מאירה קימעה ואח"כ היא מנפצת ובאה ואח"כ היא פרה ורבה, כך מרדכי בתחלה ומרדכי יושב בשער המלך, ואח"כ ויהי כראות המלך את אסתר המלכה, ואח"כ ויקח המן את הלבוש ואת הסוס, ואח"כ ויתלו את המן, ואח"כ ואתם כתבו על היהודים, ואח"כ ומרדכי יצא מלפני המלך, ואח"כ ליהודים היתה אורה ושמחה וגו' עכ"ל, הרי שגם כאשר מרדכי יושב בשער המלך, וגם כראות המלך את אסתר המלכה, עדיין היו בעיצומה של הגזירה הנוראה של כליה ח"ו, וגם אחרי שלקח המן את הלבוש ואת הסוס, כתיב וישב מרדכי אל שער המלך וגו' וברש"י לשקו ולתעניתו, וגם בשלב שאחר כך כאשר כבר תלו את המן, כתיב "ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רגליו ותבך ותתחנן לו להעביר את רעת המן וגו'", כי רק אחרי כל זאת, התחילו ג' שלבי הגאולה, "ואתם כתבו על היהודים וגו'", "ומרדכי יצא מלפני המלך וגו'", "ליהודים היתה אורה וגו'", ורק אז קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם וגו' להיות עושים את שני הימים האלה וגו'".

וכמו כן גם בגאולה העתידה בב"א, גם אם היינו היום בבחי' "ומרדכי יושב בשער המלך" וכן "כראות המלך את אסתר המלכה וגו'", ואפי' אם היינו מגיעים למדרגה של "ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וילבש את מרדכי וירכיבהו ברחוב העיר ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו", עדיין יש לנו עוד על מה לשוב לשק ולתענית, וגם אילו כבר היינו רואים את המן תלו על העץ, עדיין יש לנו להוסיף ולדבר לפני המלך ליפול לפני רגליו לבכות ולהתחנן להעביר את רעת המן, כי רק כאשר הגיע שעת ההצלה לכלל ישראל, ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם, והיתה התגלות המלכות, מאן מלכי רבנן, ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות וגו', שעי"ז הגיע כלל ישראל למעמד של "ליהודים היתה אורה", כמדרשו אורה בתורה ושמחה בשבת ויו"ט וששון במילה ויקר בתפילין, רק אז הגיע זמן גאולתנו.

גם בגמ' סנהדרין מתבאר את אשר אנו עוברים, דא' שם (ס) רבי אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין שנאמר שובו בנים שובבים ארפא משובתיכם וכו', אמר לו רבי יהושע והלא כבר נאמר ואשמע את האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי [וברש"י אלמא יש קץ בדבר], וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה וגו' וברש"י וככלות נפץ יד עם קדש, כשתכלה תקומתם וחזוק ידיהם שהיתה נפוצה אילך ואילך גבורה ותועלת לפשוט אנה ואנה, ואחר שתכלה גבורתם שיהיו שפלים למאד, תכלינה אלו הצרות ויבא משיח. עוד א"י שם אמר רבי חמא בר חנינא אין בן דוד בא עד שתכלה מלכות הזלה מישראל, וברש"י שלא תהא להם שום שולטנות לישראל אפילו שולטנות קלה ודלה, ובספר ביאורי אגדות ממהרי"א חבר ז"ל פ"י עד שתכלה מלכות הזלה וכו', הם אלו המבזים ת"ח שבדור, אמר רבי שמלאי משום רבי אלעזר ברבי שמעון אין בן דוד בא עד שיכלו כל שופטים ושוטרים מישראל וכו', הרי שלפני הגאולה תהיה שולטנות קלה ודלה לישראל, ויהיו לה שופטים ושוטרים, ויהיה להם תקומה וחזוק יד שהיתה נפוצה אילך ואילך גבורה ותועלת לפשוט אנה ואנה, ובבוא הקץ בב"א תכלינה כל אלה וכן דוד בוא יבוא ברינה במהרה.

אך בעוה"ר עדיין לא זכינו לעלות בציון ברינה, כי אחרי השואה מגולה אחר גולה נפלנו לגלות של מכם ובכם בארצנו הקדושה, ומהרסיך ומחרביך ממך יצאו, במדינה שראשיה ניצלו את שבר בת עמי לתועלתם שעי"ז קיבלו סמכויות מאומות העולם להקמת מדינה, - וכך כתב קדוש ישראל ותפארתו אשר עליו נשען כל בית ישראל, כ"ק מרן האדמו"ר הבית ישראל זצוק"ל בתחילת קום המדינה, וזל"ק: "רואה אנכי ההסתר הגדול מכל צד, טוב לזכור ולידע ולא להסיח דעת מזה אפילו על רגע שכל זאת ההסתר, וסוף סוף עלינו לקוות ולצפות להשי"ת שהוא יושיענו במהרה, ולא להגרר אחרי חלומות שוא, אשר בעוה"ר רבים וטובים נתפסים לזה, ואף שהכל נרמז בדברי הנביאים שלנו, וגם גילו זאת אבותינו רבותינו הקדושים זצלה"ה, עכ"ז גם אנו שוכחים לפעמים מחמת טרדות שונות, והשי"ת יטהר לבנו לעבדו באמת ויסיר קצת ההסתר ויתקדש שמו בעולם ודי בזה"ע עכ"ל, הנה נצטוונו "לזכור ולידע ולא להסיח דעת מזה אפילו על רגע", וציווי זה בא משום ש"גם אנו שוכחים לפעמים מחמת טרדות שונות" כנראה משום שבהסתח דעת אפילו של רגע אפשר להתפס ולהגרר אחרי חלומות שוא, כי הנסיון של ההסתר הזה גדול כל כך, שבהסתח דעת אפילו של רגע אפשר להכשל.

וכך הביאו בשם אדמו"ר הק' ר"ד מסוכטשוב הי"ד: "אף הרווחה שבגלות אינה אלא הגלות בעצמה האמיתי כי הרי כל כולה של הרווחה המדומה לא נוצרה אלא להסיח דעתנו מן הגאולה ולהשכיחנו כי בגולה אנו שרויים". והדברים מפורשים ברבינו גרשום מ'ס' תמיד (כ) "אל תתמה ע"ז שהשטן הוא נוצח שמתעה אותו ונותן גאולה ולבסוף יורידם לגיהנם", דמבואר שהגאולה הדמיונית אינה אלא הגלות

עצמה גלות היצר להורידו לבאר שחת, בדמיון התגלות הגאולה, שלא נוצרה אלא להסיח דעתנו מן הגאולה האמיתית.

ולולי דמסתפינא אמינא שגם מי שהתייחס בימים ההם לתקופתנו כאתחלתא דגאולה לא התכוין ח"ו לראות זאת בשלטון המר, אלא ע"ד אמרם ז"ל בגמ' מגילה (יז:) לפיכך קבעוה בשביעית, והאמר מר בששית קולות בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן דוד בא, מלחמה נמי אתחלתא דגאולה היא וכו', וכ"כ הטור (אור"ח סי' קטו) שביעית ראה נא בעניינו, ומה ראו לומר גאולה בשביעית וכו' אמר רבא מתוך שאנו עתידין ליגאל בשביעית קבעוה בשביעית, אע"ג דבששית קולות בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן דוד בא, מלחמות אתחלתא דגאולה היא, ואפשר הפי' ע"ד דאי' בס' בשם החי' הרי"ם זי"ע שפי' הטעם שבפסח אוכלים מצה זכר לחירות ואח"כ אוכלים מרור זכר לעבדות, כי גם המרור אתחלתא דגאולה הוא, שקודם לא הרגישו בכלל שום טעם מרירות, אלא אח"כ כאשר התחיל הגאולה התחילו להרגיש המרירות, וא"כ גם המרור זכר לגאולה, והשומע שומע ומוסיף דאפשר שזהו הפי' זכר למקדש כהלל וכו' היה כורך מצה ומרור וכו', כי גם זה וגם זה הוא במהלך הגאולה, ואכן בעוה"ר זהו אתחלתא דגאולה שבזמננו ששבענו מרורים ממלחמות שיש לנו מלפנים ומאחור, גם מאויבינו הבאים ח"ו ללכותנו שזה כששים שנה שנלחמים בנו במלחמות אכזריות רח"ל, וגם מהמחטיאים הרבים שמתנכלים על ה' ותורתו, וכבר הורונו חז"ל ונבאו לנו את אשר עובר עלינו, כמ"ש בזה"ק ברעיא מהימנא פרשת נשא (קכז). שקודם ביאת המשיח יהיה לערב רב שלטון "והם רעיין על ישראל ענא דקב"ה, ולית לון יכולת למעבד טיבו עם ת"ח, ואנשי חיל ויראי חטא מסובבים מעיר לעיר ולא יחוננו, ולא יהבין לון באתרין סגיאיין אלא דבר קצוב, דלא יהא תקומה לנפילו דלהון, ואפילו חיי שעה, וכל חכמים ואנשי חיל ויראי חטא בצערא בדוחקא ביגונא, חשיבין ככלבים, בנים המסולאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש בראש כל חוצות, דלא אשכחו אכסניא בינייהו, ואינן ערב רב אינן עתידין, בשלוה, בחדווה, בלא צערא, בלא יגונא כלל, גולנין מארי שוחד, דאינן דיינין, רישי עמא, מפניהם עלייהו אתמר היו צריה לראש".

נז"ל הרע"מ שם: "ואילנא דטוב ורע בגיניה אתמר ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים וגו'. בגין דהוו אילנא דטוב ורע ועל דא חציו מתוק מסטרא דימינא. וחציו מר מסטרא דשמאלא, ובזמנא דעדב רב הוו מחטיאין לון לישראל, הוי כאילו הוו כלהו מסטרא דרע וכו', ואילנא דטוב ורע וכו' לא שלטא על ישראל תיר, דהא פרנסה דילן לא ליהוי אלא מסטרא דאילנא דחי, דלית תמן לא קשיא מסטרא דרע ולא מחלוקת מרוח הטומאה וכו', דלא יתפרנסון ת"ח מעמי הארץ אלא מסטרא דטוב וכו', ולא מערב רב וכו', ובזמנא דאילנא דטוב ורע שלטא דאיהו חולין וכו' אינן חכמים דרמין לשבתות וי"ט לית לון אינן חולין, כגוונא דיום השבת דלית ליה אלא מה דמתקנין ליה ביומי דחול, ובזמנא דשלטא אילנא דחי אתכפיין אילנא דטוב ורע, ולא יהא לע"ה אלא מה דיהיב לון תלמידי חכמים ואתכפיין תמותיהו וכו', וערב רב כגוונא דאתמר בהון וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק הכי יהון רחיקין מן פורקנא ויחמון לת"ח ולעמא קדישא בכל האי יקר ואינן רחיקי' מינייהו וכו', אמר אליהו וכו' א"ל רעיא מהימנא, כאומא עלך בשמא דהוי', לא תאחר בכל יכולתך דהא אנא בצערא סגי, ויפן כה וכה וירא כי אין איש עוזר לי, לאפקא לי מהאי צערא, בהאי קבורה דאתמר עלי ויתן את רשעים קבור, ולא אשתמודען בי, ואני חשיב בעינייהו בין ערב רב רשיעייא, ככלב מת דסרת בינייהו, דחכמת סופרים תסרת בינייהו בכל קרתא וקרתא, ובכל אתר דישאל מפורין בינייהו בין מלכוון ואתהדרו, אינן ערב רב רעיין על ישראל, ענא דקב"ה, דאתמר בהו ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם, ולית לון יכולת למעבד טיבו עם ת"ח, ואנשי חיל ויראי חטא מסובבים מעיר לעיר ולא יחוננו, ומחרימין ערב רב בינייהו, ולא יהבין לון באתרין סגיאיין אלא דבר קצוב, דלא יהא תקומה לנפילו דלהון, ואפילו חיי שעה, וכל חכמים ואנשי חיל ויראי חטא בצערא בדוחקא ביגונא, חשיבין ככלבים, בנים המסולאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש בראש כל חוצות, דלא אשכחו אכסניא בינייהו, ואינן ערב רב אינן עתידין, בשלוה, בחדווה, בלא צערא, בלא יגונא כלל, גולנין מארי שוחד, דאינן דיינין, רישי עמא, מפניהם עלייהו אתמר היו

צריה לראש, באומאה עלך זמנא תניינא, בחי ה' צבאות אלקי ישראל יושב הכרובים, דכל אלין מלין לא יפלון מפומך בכל יכלתך, למללא בהון קמי קב"ה, ולאחזאה דוחקא דלהון"].

לאור כל זאת היכן כאן דחיקת הקץ, הרי לפנינו תהליך הגלות שמתקיים בנו דברי הנביאים, והוא הדבר שחכמינו ז"ל מכנים אותו בשם עקבתא דמשיחא, וכמבואר במשנה בשלהי סוטה ע"ש, וכבר נאמר בשם אדמו"ר שר שלום מבעלזא ז"ל: "שלוש גלויות הן כל אחת קשה וגרועה מחברתה, גלות ישראל בעמים, גלות יהודים אצל יהודים, הקשה מכולן גלות האדם אצל עצמו", והנה הגענו לשלש אלה, שאנו שרויים בגלות ישראל בעמים שארבע חמישיות מעם ישראל עדיין פזורים בין העמים בארבע כנפות תבל, וגם החמישית הנמצאים בארץ ישראל מוקפים ככבשה אחת בין שבעים זאבים מאוה"ע המאיימים ח"ו לכלותנו, וכן אנו שרויים בגלות אצל יהודים בבחי' "מכם ובכם", שפורקי עול שולטים עלינו, והוא קשה מגלות ישראל בין העמים, והקשה מכולן הוא שהגלות הזו הביאה אותנו לגלות האדם אצל עצמו, שבטרדות שונות ומשונות אבדנו את השלוה הנפשית.

ומעתה בהיותנו שרויים במצב הזה היעלה על הדעת שאנשים אשר יעשו להנצל ולהתקיים בגשמיות וברוחניות בכל אחד מהליכי הגלות האחרונה יקרא דחיקת הקץ, מי חכם ויבן זאת שבמצב הזה שאין אתנו יודע עד מה, בודאי שכל קיומנו לקיים ולהתקיים בכל דברי התורה הזאת הוא לקבל הדרכת והכוונת גדולי ומאורי ישראל שליט"א, אשר מפייהם אנו חיים, והם הם המורים לנו היאך להתהלך בגשר הצר הזה מבלי לסטות ימינה ושמאלה. וכך כ' החתם סופר בהפטרה בפ' שופטים, בד"ה במסרה עשה וי"ו וכו', "וכן או"ה בזמן הזה שולטים כרצונם וכו' והעיקר תלוי בנו לשמוע קול ת"ח, צאי לך בעקבי הצאן על משכנות הרועים וכו', ואת מאמר מרדכי אסתר עשה, כי הת"ח נקרא מרדכי, ודור הגלות נקרא אסתר, הסתר אסתר, ע"כ אם אסתר מאמר מרדכי [עשה] אזי ימין ה' עשה חיל".

סיכומן של דברים

לאור כל הנ"ל ברירא לן מילתא כי לא נשתנה מצב העליה בזמננו מהעליה שהקדימו גאוני וקדושי ארץ מאות שנים לפנינו שהקימו את הישוב באר"י בירושלים ובגליל ובחברון, כי אם חלות האיסור הוא כי רצונו ית' הוא שתהא הארץ שוממה עד אשר יחיש הקץ, כמו שנזכר בפנים בשם האור החיים הק', א"כ הטענה היא על כל הגדולים והצדיקים שעסקו מאות בשנים בישובה של הארץ, ואם חלות האיסור הוא מצד שבני ישראל צריכין להיות מפוזרין בכל העולם להוציא הניצוה"ק בכל קצוי תבל כמו שנזכר בפנים בשם האריז"ל והאור החיים גם בזה הטענה היא על אלו שעזבו ארצות מושבותיהם ועל אלו שביקשו לעלות, ואינו ענין לקיום מדינא, ולהיפך הרי מהתהליך המתרחש כעת שמתקיים מהלך הדברים שנבאו חכמינו ז"ל נראה בעליל שאין לנו מה לעלות יותר ממה שהעלינו ומעלים עד כה בנכר.

וכמו"כ השבועה שלא תעלו בחומה ושלא תמרדו באומות ליכא, לא מיבעיא לפוס' (בעל הפלאה וסייעתו) שהשבועה הוא רק בעליה מבבל לאר"י ולא משאר ארצות, שאין שום שאלה, אלא אפי' לפוס' שהאיסור הוא משום מרידה ומכל הארצות חל השבועה, מ"מ בקבלת רשיון מכלל האומות ומהאומות ששלטו אז בארץ ישראל בודאי איסור (כמבואר בפנים ממהרש"א וסייעתו), ואפי' אם העליה היה שלא ברשיון מ"מ אחרי שכבר עלו שוב אין שום שבועה חל עליהם, כלשון האבני נזר "שאם כבר היו כל ישראל בא"י לא יהיה עוד שום שבועה עליהם דאין איסור רק על עלייתם בחומה לא שכבר הם בא"י

וכו", וגם משום דחיקת הקץ אין כאן, גם משום שהוא אחרי שנות האלף (כלשונו של רח"ו ז"ל), וגם משום שהגוים השתעבדו יותר מדאי (כלשונו של הגרש"ק ז"ל), וגם משום שאף אם לפני השואה היה מקום לומר שהסכמת האומות באה בהשתדלות אנושית הרי אחרי השואה נתברר שמאת ה' היתה זאת שירושלים תהיה לפליטה, ואם נתחלף לן מגלות לגלות מה דחיקת הקץ יש בזה.

מה היא ההגדרה של ארגון קהילתי מוכר מהרשות השלטונית, ושל רשות מקומית, או של אוטונומיה, ו/או של מדינה ריבונית, - ביחס לג' שבועות: כל המושגים האלו לא נזכרו בלשון השבועה בחז"ל, מן הנראה שענין השבועה לא מתייחס להגדרות אלו כי אם למציאות המעשית של אל תעלו בחומה אל תמרדו באומות ואל תדחקו את הקץ, מדינה שתהיה בה מרידה באומות, שתהיה בה עליה בחומה, שתהיה בה דחיקת הקץ, - אסורה, אבל מדינה שאין בה סממן של קץ כי כל כולה פחדים ובהלות במדינה יותר מבמדינות אחרות, מדינה שאין בה מרידה באומות כי היא קמה בהסכמת האו"ם וגם היום האו"ם דורש משכנותיה של המדינה להכיר בה כמדינה, ולא היא מעלה בחומה, איה ג' השבועות.

ולולי דמסתייג אמינא שאין מי שחולק בזה, כי גם מי מגדולי ישראל גאוני וקדושי ארץ זצ"ל שזעזעו אמות הספים על הענין הזה של ג' שבועות, גם הם לא נתכוונו אלא כנגד אלו שרמיינו בנפשם בהקמת המדינה כאתחלתא דגאולה, על אף המצב הרוחני, ועל כך חששו שבאהבת ציון וירושלים ובציפיה לגאולה יגררו אחריהם המוני בית ישראל הנאמנים לה' ולתורתו, ובפרט אחרי חשכות השואה האיומה שעם שרידי חרב יכולים ח"ו להתפס באשליית המדינה כגאולה, לכן הרימו כשופר קולם להזהיר על ענין השבועה, לעשות סיג וגדר שלא להגרר.

ובודאי שלא התכוונו להכליל באזהרה הזו כל המשתדלים לקיום היהדות בארצנו הק' שנוכל להחזיק מעמד במצב שנקלענו לתוכה, וכי אם נקלענו למצב של שלטון מסוים לקחנו גאולה וממשלה לעצמנו? והרי גם אם הקמת המדינה היא נגד רוחנו, ואם היו באים לשאול אותנו אם להקימה במתכונת זו או אחרת היינו מתנגדים, וגם אם אנו סוברים שצריכים להתנגד למציאותה גם כאשר היא קיימת, אינו ענין כלל אשר נבוא לדון בהתייחסותנו כלפיה אחרי שהיא נגזרה עלינו מהשמים בגזירת הגלות של מכם ובכם שהיא הקשה שבגזירות כדאיאת, דאחרי שהמדינה קיימת בארץ ישראל, הרי באופן אוטומטי כל תושבי הארץ הם אזרחיה ומשלמים מסיה, אם במישרים או בעקיפין, כי בכל מה שאתה רוכש חלק מהתמורה הולך אליהם, בין אם רצוננו בכך ובין אם אין רצוננו בכך, ובידם הכלים והמכשירים לכוף עצמם עלינו, זאת ועוד שגם מי שלוקח מהם שירותים (לצרכיו שלו או לצרכי המוסדות) ובין מי שלא לוקח מהם, כל אחד נזקק לשירותיהם, בשירותי החשמל והמים שבבית, ובשירותי המזון הקשורים בהם, בשירותי התחבורה והכבישים, ובשירותי הדואר והטלפון, ועד לפינוי האשפה וכו"ב, ואפי' בשירותי הדת כאישורי נישואין וקיום עמותות או הקדשות או חבורות, שהם התארגנויות השואבות כחן מכח השלטון, והם הם המבקרים אחרי כל ההתאגדויות האלו, וכן בעסקי נדל"ן כרישום בטאבו, וכרכישת דירות וכו' באזורים שקיבלו או רכשו הקרקעות ממנהל מקרקעי ישראל.

התשובה לכל אלו היא שבמצב הנוכחי שנקלענו ובכדי שלא יוצר תוהו ובוהו, ובכדי שנוכל להתקיים בתוך הישוב הכללי, אין מנוס ובדברים שאינם נוגדים את התוה"ק משתמשים עם השירותים שלהם, גם כשהם שירותים שלטוניים, דרך נגזר מהשמים לכוף אותם עלינו בחיי היום יום. ומעתה אם למען האינטרסים האישיים שלנו כך, עאכ"כ למען האינטרס של קיום התורה והיהדות. וההבדל רק שיש גורסים שבמישרים אין ליקח מהם שום טובת הנאה לא לעצמו ולא למוסדות, ויש גורסים שבזה שלוקחים מהם למוסדות מחזירים לעצמנו חלק מזערי ממה שנלקח מאתנו, ובזה גם מצילים שבכספנו לא ימנו את שירותי התרבות שלהם שנוגדים את היהדות, וכן יש שגורסים שזה בכלל מארז"ל בגמ'

ב"ב (ז.) שאני ביהמ"ק דאי לא כו' לא מתבני, אבל הכל מודים שמבלעדי זאת היו צריכים להמנע מלקחת מהם ולהזדקק אליהם.

ובאשר כן, הרי מחובתנו לדאוג בראש וראשונה שלא יכופו עלינו בכלים ובמכשירים שבידיהם דברים הנוגדים את התורה והיהדות, ולהלחם בכל הדרכים האפשריים שלא יצליחו בזממם לקחת בשבי חינוכם הקלוקל את עמלנו אלו הבנים, מכל העדות והחוגים, גם אלו שאינם מתוך המחנה המגודר אבל זיק של יראת שמים מבצבצת בהם ומסורת אבותם בידיהם אלא שאין בידם להושיע עצמם בתנאים ובסביבה שהם נמצאים בו, וכן מחובתנו למצוא את דרך המחאה העניינית בזמן הנכון ובמקום הנכון על כל תעלוליהם נגד דת משה וישראל, ולפעמים לא רק מחאה אלא אף השתדלות באמצעים שברשותנו.

הגע עצמך, האם בגין זאת בהיותנו שרויים בגלות המר הזה, היה להם לשארית הפליטה שלומי אמוני ישראל לעמוד חסרי אונים ולתת למשחית להשחית את אשר נשאר, כאשר בידי השלטון כח הזרוע במערכת השיטור והשיפוט שלהם, או שלחילופין אם נגזר עלינו לדור עם נחש בכפיפה אחת, בהסתר השלטון הכפרני, הרי מחובתנו לדאוג ליכולת הקיום הרוחני והגשמי, עם הכלים העומדים לרשותנו, כמאמר הכתוב (שמואל ב פרק כג) ויגזל את החנית מיר המצרי ויהרגהו, וכבר כ' כך הגאון רבי ראובן גרוזובסקי ז"ל "אבל המדינה היא מציאות וכו' וגם עכשיו לאחר יסוד המדינה א"א שתשתנה במאום השקפתנו על המינים והמסיתים, ומלחמתנו עם ממשלתם היא בהיותם שונאינו ורודפינו, ולא חלילה כחברים החלוקים בדעתם, אבל על תכסיסי המלחמה עכשיו יש לדון הרבה, כי זה תלוי לא רק בהשקפתנו עליהם, אלא גם בראיית המצב ותנאי מלחמתנו ודמויי מילתא למילתא, ובזה רבו הדעות במחננו וכו'", ע"ש שהאריך בזה בטו"ט ואכ"מ.

